

ธรรมชาติหรือสถานะภาพของมนุษย์

พระพุทธศาสนาถือว่าภาวะ เวียนเกิดเวียนตายที่ เรียกว่าสังสารวัฏ เป็นการ เวียนว่าย อยู่ในวัฏวนแห่งความทุกข์ หัวใจของคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งไปที่การดับทุกข์ เป็นสำคัญ เริ่มด้วยการพิจารณาธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ พุทธปรัชญาสอนให้มนุษย์รู้จักตนเองก่อน เมื่อรู้จักตนเองแล้วยกยอรู้จักผู้อื่นได้โดยอัตโนมัติ การรู้จักตนเองตามสภาพความเป็นจริงจึงควาเป็น เบื้องต้นแห่งการดำเนินไปสู่การดับทุกข์ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าในร่างกายมนุษย์นั้นเอง เป็นโลก ๆ หนึ่งที่มีทุกสิ่งทุกอย่างให้เราศึกษา เพื่อเข้าถึงสัจธรรม "...แต่เราขอม บัญญัติโลก เหตุเกิดแห่งโลก ความคับแค้นแห่งโลกและปฏิบัติทาเครื่องให้ถึงความคับแค้นแห่งโลก ในอรรถภาพอันมีประมาณหนึ่ง มีสัญญาและมีใจนี้เท่านั้น"¹

พุทธวจนะนี้หมายความว่า ร่างกายและจิตใจมนุษย์นั้นแหละที่พระองค์ทรงบัญญัติ โลก เรียกว่าขันธโลก อันประกอบไปด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทรงบัญญัติ คับแค้นเป็น เหตุเกิดของโลกและความคับค้ำกันหาโดยประการทั้งปวง เป็นความคับของโลกร และ ทรงแสดงอริยมรรคความเป็นทางดำเนินให้ถึงความคับแค้นแห่งโลกดังกล่าวแล้ว โดยใจความก็ได้ แก่พระองค์ทรงค้นพบอริยสัจธรรม 4 ประการ อันเป็นทฤษฎีดับทุกข์ โดยการศึกษาพิจารณา ธรรมะในคัมภีร์นั้นเอง

หลักธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธปรัชญา ที่ทำให้สามารถเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ ได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนคือ

¹ อัง.จตุกก.โรหิตัสสสูตร. 21/45/57

(1) หลักไตรลักษณ์ แสดงกฎสากลที่ครอบงำสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมด คือ อนิจจาทิ—ความไม่เที่ยง ทุกขาทิ—ความเป็นทุกข์หรือทนอยู่ในสภาพเดียวตลอดไปไม่ได้และ อนัตตาทิ—ความปราศจากอัตตาหรือตัวตน มนุษย์ก็เช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ คือตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์นี้โดยธรรมชาติ

(2) กฎแห่งกรรม แสดงเหตุและผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์ทุกคนมีกรรมหรือการกระทำเป็นสิ่งกำหนดความเป็นไปในชีวิต กฎนี้แสดงให้เห็นว่าบุคคลจะเป็นอะไรและอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับการกระทำของตนเอง

(3) หลักปฏิจตมปบาท แสดงว่าทุกสิ่ง เป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผล ธรรมชาติของมนุษย์ก็เป็นสิ่งที่ เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสาย

(4) หลักอริยสัจ 4 แสดงภาวะที่แท้จริงของชีวิตและประโยชน์สูงสุดที่พึงได้จากชีวิต หรืออีกนัยหนึ่งหลักอริยสัจก็แสดงให้เห็นทั้งสังสารวัฏและความหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือนิพพาน

(5) มนุษย์เป็นสัตว์ เหตุผล

(6) มนุษย์กับสิ่งแวดลอม

(7) ประเภทของมนุษย์

1. มนุษย์กับไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือลักษณะสำคัญ 3 ประการที่บรรดาสัตว์ทั้งปวงในจักรวาล ทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายจักต้อง เป็นไปเช่นนั้นทั้งหมด โดยไม่มียกเว้น ใดแก่

1. อนิจจกต—ความไม่เที่ยง ไม่นคง ไม่ยั่งยืน สิ่งทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม ย่อมแปรปรวนและเสื่อมสลายไปในที่สุด กล่าวโดยพิสดารอนิจจลักษณะ หรือลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าไม่เที่ยงมี 10 ประการ ใดแก่

(1) อนิจจโต ไม่เที่ยง

(2) อเหตุโต ไม่ยั่งยืน

(3) อสารกโต ไม่เป็นแก่นสาร

(4) จลโต เป็นของหวั่นไหว ยุกยอก

- (5) บัณฑิต โศก
- (6) วิปริณามธรรม โศก เปลี่ยนแปลง กลับกลอก
- (7) มรณธรรม โศก เป็นธรรมเพื่อความตาย (เป็นสภาพต้องแตกดับ)
- (8) วิภว โศก เป็นของฉิบหาย
- (9) สกฺข โศก เป็นของที่คงปรุ่่งแคงเนื่อง ๆ
- (10) ปฏก โศก ต้องทำลาย ฝูง กระจุกกระจาย¹

สิ่งทั้งปวงที่เป็นสังขตธรรม หรือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ย่อมต้องตกอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงโดยสรุป 3 ประการคือ

อุปาทะ - เกิดขึ้น
 ฐิติ - คงอยู่
 ชยะ - ภัยไป

ไม่มีสิ่งใดที่เป็นสังขตธรรมจะหนีไปจากหลักอนิจจังนี้ได้ แม้ดวงอาทิตย์ซึ่งเราเห็นคงที่อยู่ตลอดเวลา ก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและในที่สุดก็จะดับหายไป นักวิทยาศาสตร์คำนวณว่าดวงอาทิตย์จะดับลงภายในเวลาประมาณ 5000 ล้านปีข้างหน้า หลักความไม่เที่ยงแท้ถาวรของสิ่งทั้งหลายนี้ จะเห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้น เมื่อมาพิจารณาถึงความทุกข์ด้วยกันเอง นับแต่แรกเกิดชีวิตมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะไม่ขาดสาย จากทารกแบเบาะ เตี้ยโต เป็นเด็กเล็ก เด็กวัยรุ่น เป็นหนุ่มเป็นสาวแล้วแก่ชราและตายไปในที่สุด นอกจากความเปลี่ยนแปลงทางคานร่างกาย (รูปธรรม) แล้ว ทางคานจิตใจ (นามธรรม) ก็ปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิดเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามเหตุปัจจัยที่มากกระทบทางอายตนะทั้ง 6 เช่น ตากระทบรูป เกิดจักขุวิญญาณขึ้นชั่วคราว ทำหน้าที่มองเห็นแล้วดับไป หูกระทบเสียงก็จะเกิดโสตวิญญาณขึ้นชั่วคราว ทำหน้าที่ได้ยินแล้วดับไปอีก เป็นต้น

¹พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา, คชธรรม, [ม.ป.ท.] 2515, หน้า 149

ความเปลี่ยนแปลงของสภาวะต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นไปตามหลักอนิจจัง ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ ไม่มีสิ่งใดเลยในธรรมชาติที่จะหลีกเลี่ยงกฎนี้ได้ มนุษย์ก็เป็นผลผลิตของธรรมชาติ จึงต้องตกอยู่ภายใต้กฎนี้ด้วย ความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม จึงเป็นไปตลอดสายของชีวิต ซึ่งมีผลบังคับกาลให้ถึงสุขและทุกข์แก่มนุษย์ทุกคน

2. ทกขลักษณะ คำว่า "ทกข" มีความหมาย 2 อย่าง ทกขในอริยสัจหมายถึงภาวะที่ไม่มาพอใจ ภาวะที่เจ็บปวดทรมานซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกของมนุษย์และสัตว์ ส่วนทกขในหลักไตรลักษณ์มีความหมายตามศัพท์ คือ

- ท แปลว่า ยาก ลำบาก
- ข แปลว่า ทน

ทกขะ หรือ ทกข จึงแปลว่า สิ่งที่ยากโดยยาก สิ่งที่ยิ่งอยู่ในภาวะนั้น ๆ โดยยาก

ทกขลักษณะ คือลักษณะแสดงให้เห็นถึงสภาพที่ยากอยู่ในภาวะเกินตลอดไปไม่ได้ กล่าวโดยพิสดารมี 25 ประการได้แก่

- (1) ทกขมโตะ เป็นทุกข์
- (2) ภยโตะ เป็นของน่ากลัว
- (3) อิติโตะ เป็นเสนียดจัญไร
- (4) อูปทหวโตะ เป็นอันตราย อบาทหว
- (5) อูปสคคโตะ เป็นความแค้นของ
- (6) โโรคโตะ เป็นสิ่งเสียค่าง
- (7) อาพาธโตะ เป็นสภาพที่ป่วยไข้
- (8) คณตโตะ เป็นประจุกหัวผี
- (9) สลลโตะ เป็นประจุกลูกศรปักอก
- (10) อสโตะ เป็นสิ่งหาควมมิได้
- (11) อคตณโตะ เป็นสิ่งพ้นจากการทานทาน

- (12) อเลญโต เป็นสิ่งที่พ่นจากการป้องกัน
- (13) อสรณโต เป็นสิ่งที่ฟังไม่ได้
- (14) อาทินวโต เป็นสิ่งที่มีแต่โทษ
- (15) อฆมูลโต เป็นมูลแห่งความทุกข์
- (16) วรกโต เป็นประคองเพรชณผก
- (17) สาสวโต เป็นไปเพื่ออาสวะ
- (18) มารามิสโต เป็นเหยื่อแห่งมาร
- (19) ชาตัทธมโต เป็นสิ่งที่ให้เกิด
- (20) ชรารมมโต เป็นสิ่งที่ทำให้แก่
- (21) พยาชิตมมโต เป็นสิ่งที่ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย
- (22) โสภกมมโต เป็นสิ่งที่ทำให้เศร้าโศก
- (23) ปริเทวธมมโต เป็นสิ่งที่ทำให้บนพรำรำพัน
- (24) อุปายาสธมมโต เป็นสิ่งที่ทำให้คับแค้นใจ
- (25) สุกกิลลิตมมโต เป็นสิ่งที่เศร้าหมอง¹

ภาวะต่าง ๆ ของสังขตธรรมที่ปรากฏแก่ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจของเรานั้น เป็นเพียงภาวะชั่วคราวเท่านั้น รูปร่างหน้าตาที่เห็นสวยสดงดงามอ้อมเอิบของหญิงสาวรุ่นครุณี เป็นระยะเวลาอันอนันต์ เมื่อเปรียบกับช่วงชีวิตแห่งความเปลี่ยนแปลงทั้งชีวิต เพราะเซลล์ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอวัยวะต่าง ๆ นั้น ต่างก็เกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วก็ตายไปในที่สุด และจะมีเซลล์ใหม่เกิดขึ้นทดแทนสลับตลอมต่อกันไปตลอดสายของชีวิต อวัยวะส่วนต่าง ๆ จึงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ สังขารที่เคยม้อมเอิบถึงคราวร่วงโรยอ้อมเฉาในที่สุด

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

ความทนอยู่ไม่ไค่นาน (ทุกซ์) กับความแปรปรวน (อนิจจัง) มีความหมายใกล้เคียงกันมาก จนเกือบจะมีความหมายอย่างเดียวกัน และมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน สิ่งทั้งหลายทนอยู่ไค่ยาก (ทุกซ์) มันจึงเปลี่ยนแปลงไป (อนิจจัง) หรือจะพูดว่า เพราะเหตุที่มันเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) มันจึงทนอยู่ไค่ยาก (ทุกซ์)

ทุกซ์ลักษณะ เป็นลักษณะของสังขตธรรมทั้งปวง ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ถ้าเข้าใจอนิจจังลักษณะไค่ก็เป็นอันเข้าใจทุกซ์ลักษณะ เพราะมีความหมายคล้ายกันมาก

3. อนัตตลักษณะ คือลักษณะที่วางเปล่าจากตัวตนมังคัมบัญญัติไม่ได้ หลักอนัตตลักษณะ เป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุด หลักหนึ่งของพระพุทธศาสนา

คำว่า "อนัตตา" แปลไค่ 2 อย่าง คือแปลว่า "ไม่ใช่ตน" หมายความว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้น เป็นบุคคลนั้น ไม่ใช่ตัวตนของบุคคลที่แท้จริง เมื่อชีวิตร่างกายนี้ไม่ใช่ตัวตนของเรา มันก็เป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและดำเนินไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น คนเราเข้าใจผิดจึงเข้าไปยึดถืออวัยวะอุปาทานว่าเป็นเรา เป็นของเรา เมื่อยึดถือแล้วถ้าชีวิตร่างกายไม่เป็นไปตามที่ตนปรารถนาไค่เกิดทุกข์

อีกประการหนึ่ง "อนัตตา" แปลว่า "ไม่มีตัวตน" ไม่มีวิญญาณถาวรอาศัยอยู่ในตัวของมนุษย์ อนัตตาในความหมายนี้แย้งกับความเชื่อดั้งเดิมในศาสนาอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแย้งกับหลัก "อัตตา" ของศาสนาพราหมณ์

ทรรศนะเกี่ยวกับ "อัตตา" ของเถรวัด ในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลพวกเถรวัดหรือพวกนอกศาสนาพุทธในประเทศอินเดีย มีความเห็นเกี่ยวกับ "อัตตา" หรือตัวตนแยกไค่เป็น 2 ทรรศนะใหญ่ ๆ คือ

สัสสทธิภูมิ คือทรรศนะที่เชื่อว่ามียัตถะที่เที่ยงแท้ถาวร สัสสทธิภูมิแปลว่า "ความเห็นว่าเที่ยงแท้" คือเห็นว่าคนมียัตถะที่เที่ยงแท้ ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง เป็นมติของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอิทธิพลและเป็นศาสนาที่เดิมของอินเดีย ศาสนาพราหมณ์ถือว่าคนประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือส่วนร่างกาย อันประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งเกิดขึ้นแล้วแตกสลายไปตามกาลเวลา และส่วนจิตใจ คือ "วิญญาณ" หรือ "อัตถะ" หรือ "ชีวะ" หรือ "อาคัม" ซึ่งเป็นตัวคนแท้ เป็นอมตะ ไม่รู้จักตาย ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อคนตายลง ร่างกายหยุดทำงาน อัตถะยังคงอยู่อย่างบริบูรณ์และออกจากร่างไปเข้าร่างใหม่ เกิดในภพใหม่ เหมือนคนถอดเสื้อตัวเก่าทิ้งใส่เสื้อตัวใหม่ หรือเหมือนคนออกจากเรือนหลังเก่าไปอยู่เรือนหลังใหม่

อัตถะนี้มีลักษณะเป็นสัส คือเป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ มีลักษณะเป็นจิต คือเป็นธาตุ ไม่ใช่วัตถุ มีลักษณะเป็นอนันตะ คือมีความสุข อัตถะมีลักษณะเหมือนปริมาณหรือพรหมณ์ หรือพระผู้เป็นเจ้ายิ่งใหญ่ หรือวิญญาณสากลทุกประการ เพราะเดิมทีเดียวก็เป็นหนึ่งกับปริมาณ แต่ที่แยกออกมาเวียนว่ายตายเกิดก็เพราะคนมีวิชชช คือ ความไม่จริงว่าตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปริมาณ เมื่อใดคนเกิดความรู้อันตนเป็นอันเดียวกับปริมาณ เมื่อนั้น "อัตถะ" จะบรรลุถึง "โมกษะ" กลายเป็นหนึ่งกับปริมาณ เหมือนแม่คนหนึ่งที่คลอดไปสู่มหาสมุทรแล้วกลายเป็นน้ำ แฉนเดียวกัน นี้คือมติฝ่ายศาสนาฮินดู แมศาสนาต่าง ๆ ในปัจจุบันก็เชื่ออย่างนี้

อจเฉททธิภูมิ คือทรรศนะที่เชื่อว่า คนเราตายแล้วสูญทั้งกายและใจ จิตใจหรือวิญญาณเป็นเพียงการทำงานของกาย เป็นผลพลอยได้จากร่างกาย เมื่อร่างกายแตกสลายใช้การไม่ได้ วิญญาณดับ

1 แสง จันทร์งาม. "พุทธศาสนาวิทยา". (สำนักพิมพ์บรรณาคาร. 2512),

พรรณณะของพุทธปรัชญาเกี่ยวกับ "อัตตา"

ตามหลักไตรลักษณ์ พระพุทธศาสนาสอนว่าทุกสิ่งในสรรพชาติเป็นอนัตตา แสดงให้เห็นว่าพระพุทฺธเจ้าทรงปฏิเสธ "วิญญาณถาวร" หรือ "อัตตา" อันเป็นอมตะของศาสนาพราหมณ์ ในมหาคัมภีร์สังขยสูตร มลป้อมาสก มัชฌิมนิกาย กล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่ง ยืนยันกับภิกษุทั้งหลายว่า พระพุทฺธเจ้าตรัสว่า วิญญาณถาวรมีอยู่จริง เมื่อพระพุทฺธองค์ทรงทราบเรื่องนั้น ได้มีรับสั่งให้ภิกษุรูปนั้นเขาเผ่า แลวทรงตำหนิว่า

อัครโมฆบรรพ เชื้อธรรมมอยู่อย่างนี้ เราแสดงแก่ใครเล่า อัครโมฆบรรพ วิญญาณอาศัยปัจจัยประชุมกันเกิดขึ้น เรากล่าวแลวโดยปริยายเป็นอนันตมิชหรือ ความเกิดแห่งวิญญาณ เว้นจากปัจจัยมิได้มี อัครโมฆบรรพ ก็เมื่อเป็นดังนี้ เชื้อกล่าวตเราควย ชุคคนเสียควย จะประสพบำบมีโชนมมากควย เพราะทริทที่คนถ่อชวแลว อัครโมฆบรรพ ก็ความเห็นนของเรอ จักเป็นไปเพื่อโทษไม่เป็นประโยชน์ เพศทุกขตลอดกาลนานา¹

หลังจากนั้นทรงแสดง เรื่องของวิญญาณต่อไปว่า

อัครภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับควยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักษและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักษวิญญาณ วิญญาณอาศัยโสศและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสศวิญญาณ วิญญาณอาศัยขานะและกสินทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าขานวิญญาณ... เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ก็เกิดขึ้น ก็ถึงความนับควยเชื่อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้เกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟไม ไฟอาศัยปาคีเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟปา ไฟอาศัยหญาตเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหญา... อัครภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับควยปัจจัยนั้น...²

¹ม.ม.มหาคัมภีร์สังขยสูตร. 12/442/386

²ม.ม.มหาคัมภีร์สังขยสูตร. 12/444/387-388

วิญญานตามทรรณะของพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่วิญญานอันเป็นอมตะอย่างวิญญานของศาสนาพราหมณ์ แต่เป็นวิญญานหรือ "การรับรู้" ที่เกิดขึ้นเมื่อมีผัสสะ คือตากระทบรูป หูกระทบเสียง เป็นต้น เมื่อเกิดขึ้นทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ดับไป แล้วก็เกิดขึ้นใหม่อีก ตัดต่อกันไปเป็นช่วง ๆ อย่างรวดเร็ว เพราะคนเราเปิดประตูทั้ง 6 รับอารมณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ วิญญานจึงเกิดตัดต่อกันไปอย่างรวดเร็ว เหมือนแสงไฟที่ติดและดับตัดต่อกันอย่างรวดเร็วจนเราไม่รู้สึกว่ามีการติดและดับอยู่ตลอดเวลา แต่จะเห็นเป็นแสงไฟสว่างและนิงตราบเทาที่เรายังไม่ได้อับไฟ การเกิดและดับที่ต่อเนื่องกันและเป็นไปอย่างรวดเร็วของวิญญาน ทำให้เราหลงเข้าใจผิดไปว่ามี "สิ่งหนึ่ง" ซึ่งเป็นตัวการรับรู้ เป็นตัวยืนโรงคงที่อยู่ตลอดเวลา และเรียกสิ่งที่เข้าใจว่าคงที่เพียงเท่านั้นว่า "วิญญาน" หรือ "อัตตา" หรือ "ตัวตน" ของเรากับอย่างความหลงผิดที่เห็นโคจรเจิน เช่น การฉายภาพยนตร์ แท้จริงแล้วเป็นการฉายภาพนิ่งที่ละภาพ แต่ฉายตัดต่อกันอย่างรวดเร็ว จนเกิดเป็น "ตัวตน" เคลื่อนไหวได้ก็จริง มีชีวิตจริง ๆ ทำให้ยอมรับผิดเพี้ยนไปกับ "ตัวตน" ที่เคลื่อนไหวบนจอภาพยนตร์ จนกระทั่งเกิดอารมณ์ต่าง ๆ รวมไปถึงการแสดงนั้น

ดังนั้นวิญญานถาวรจึงไม่มีในทรรณะของพระพุทธศาสนา มีแต่วิญญานที่เกิดดับอยู่ทุกขณะ เป็นวิญญานที่ไม่มีอยู่โดยตัวเอง ต้องอาศัยปัจจัยคือประสาทสัมผัสกับสิ่งเราที่เป็นคู่กันกระทบกันจึงเกิดขึ้น มีพุทธวจนะยืนยันความเกิดดับของวิญญานในอัสสวาทาสุตกร มหาวรรคสังยุตตนิกายวา

กฺกรวิกขัณฑหลาย ปลงชนผู้มีโคสคัย จะพึงเข้าไปยูกถือเอาร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูท 4 นี้ โดยความเป็นตน ยังชอบกว่า แต่จะเข้าไปยูกถือเอาจิต โดยความเป็นตนหาชอบไม่ ขอนุนเพวระเหตุไรว เพราะร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูท 4 นี้ เมื่อคำารอญปีหนึ่งบาง สองปีบาง สามปีบาง... หาสิบปีบาง รอยปีบาง ยิ่งกว่ารอญปีบาง ย่อมปรากฏ แควตถาคตเรียกร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูททั้ง 4 นวา จิตบาง มโนบาง วิญญานบาง จิตเป็นตนนั้น ควางหน้งเกิดชน ควางหน้งคัมไป ในกลางคืนและกลางวัน¹

¹สัง.นิ.อัสสวาทา. สุตกรที่ 1. 16/231/104

กล่าวโดยสรุปหลักไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาจะแสดงให้เห็นสภาวะธรรมของ
 สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือต้องเกิดขึ้น
 ตั้งอยู่แล้วดับไป หนอยในลักษณะเดิมไม่ได้นาน ต้องเปลี่ยนแปลงไปทงขณะ ไม่มีใครหรือสิ่งใด
 จะบังคับบัญชาอยู่เหนือกฎเกณฑ์ใดแมแต่พระพุทธรองค์ ดังพุทธโฆวาทที่ประธานแก่พระอานนท
 เมื่อใกล้จะปรินิพพานว่า

คกรอานนท เราโค่นอกเธอไวก่อนแล้วไมใช่หรือว่า ความเป็นตาง ๆ ความ
 พลุกพลาก ความเป็นอยางอื่นจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ต้องมี เพราะฉะนั้นจะพึง
 ใดในของรักของชอบใจนี้แท้ไหน สิ่งใดเกิดแล้ว มีแล้ว ปัจจัยปรองแตงแล้วมีความ
 ทั่วกลายเป็นธรรมกา การปรารภณาวาขอสิ่งนั้นอย่าทำลายไปเลยกน มีในฐานะจะมี
 ได้

มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและต้องอยู่ภายใต้กฎ
 ของธรรมชาติอันเฉียบขาดนี้ควย มนุษย์จึงไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร แต่เป็นสภาวะธรรมอัน
 หนึ่ง เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลาย ที่ต้องเกิดดับแปรปรวนอยตลอดเวลา มีโชัดตาหรือตัวตนของ
 ผู้ใด จึงไม่อยู่ในบังคับเอาตามใจชอบของผู้ใดใดทั้งสิ้น เราไม่อาจบังคับบัญชาการเกิดของ
 เราวาไม่เกิดหรือเลือกที่เกิดให้ถูกใจไม่มีคามารคาผู้ใดสามารถเลือกให้กำเนิดบุตรได้ตาม
 ใจชอบ ไม้วาจะเป็นรูปราง หนาคา ผิวพรรณ เพศ หรือความเฉลียวฉลาด ชีวิตเมื่อถือ
 กำเนิดมาแล้ว ก็เจริญเติบโตไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ สขบางทสุขบางตามเหตุปัจจัย
 ที่มากกระทบ เมื่อชีวิตดำเนินไปจนถึงวัยที่เจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ก็ถึงคราวจะต้องอับเฉา
 รวงโรยและแตกดับไปในที่สุด เราไม่อาจบังคับตัวเองไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ไห้โรคโทรม
 แกเขาหรืออายุได้เลย

2. มนุษย์กับกฎแห่งกรรม

คำว่า "กรรม" ที่ใช้ในภาษาไทยมาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า "กรม" หรือ "กมุม" ในภาษาบาลี แปลว่าการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา กฎแห่งกรรมในหนังสือหมายถึงถึงกฎของการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา ตามทรรศนะพุทธปรัชญา กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติที่คอยควบคุมให้การกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดผลที่สอดคล้องเหมาะสมแก่กันคือเหตุใดก่อให้เกิดผลดีเหตุชั่วก่อให้เกิดผลชั่วหรือ "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ตามพุทธคติที่ว่า "บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมมีโคผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชัวย่อมได้ชั่ว...."¹

สถานะภาพของมนุษย์ในธรรมชาติตามทรรศนะพุทธปรัชญาที่พิจารณาได้จากหลักคำสอนในเรื่องกฎแห่งกรรม สรุปไว้โดยชัดเจนที่สุดในฐานสูตร อังคศุตตนิคาย ว่า "โดยที่เห็นสัตว์ทั้งปวงบรรดาที่ทำการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใดจักตามชวักตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น"²

จากการพิจารณาพุทธวจนะข้างต้นนี้ ทำให้โคพุทธคติเกี่ยวกับสถานะภาพในธรรมชาติของมนุษย์ว่า

1. มนุษย์มีเสรีภาพและเสมอภาคโดยธรรมชาติ
2. มนุษย์เป็นผู้ลิขิตชีวิตตนเอง หรือเป็นไปตามกรรมลิขิตจึงมีเอกภาพในตัวเอง
3. มนุษย์มีตนเองเป็นที่พึ่งที่ระลึก หรือ "มีกรรมเป็นที่พึ่ง"

ผู้วิจัยจะได้อธิบายในแต่ละหัวข้อต่อไปโดยละเอียด

¹สัง.ส.สมททกสูตร. 15/903/316

²อัง.นัจจก.ฐานสูตร. 22/57/75

เสรีภาพและเสมอภาคของมนุษย์โดยธรรมชาติ

ตามทรรศนะพุทธปรัชญามนุษย์มีเสรีภาพในความหมาย 2 ประการ

ประการแรกมนุษย์มีเสรีภาพโดยธรรมชาติในความหมายที่เป็นอิสระจากการควบคุมหรือคล้อยตามของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ภายนอกหรือสิ่งอื่นใด ความเป็นไปทุกประการในชีวิตมนุษย์เป็นผู้เลือกตัดสินใจและบันดาลโดยการกระทำของตัวเองทั้งสิ้น เสรีภาพของมนุษย์ในแง่นี้มาพร้อมกับความรับผิดชอบในความดีความชั่วของตัวเอง ความทุกข์หรือความสุขที่ได้รับเป็นวิบาก (ผล) ของกรรม (การกระทำ) ที่มนุษย์เป็นผู้กระทำเองทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นแม้จะดูเหมือนว่ามนุษย์ไม่มีเสรีภาพในการเลือกเกิด เพราะตามกฎแห่งกรรม กำหนดของมนุษย์ในชาตินี้ต้องเป็นไปตามการจัดสรรของกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ แต่โดยแท้จริงแล้วกรรมที่จัดสรรกำหนดมาให้เป็นกรรมที่มนุษย์เลือกกระทำเองมาก่อนแล้ว เสรีภาพในแง่นี้ จึงหมายถึงเจตจำนงเสรีที่ความรับผิดชอบโดยสมบูรณ์ พุทธมตินั้นยืนยันอยู่ทั่วไปหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น

กัปปาปุณฺณมฺหิโนนฺเด โฉมฺปิมาโรคาทฺวาโหทาน โฉมฺปิวิธฺวาโหทาน โฉมฺปิพนองชายทาโหทาน โฉมฺปิพนองหญิงทาโหทาน โฉมฺปิสมิตฺรอำมาตยทาโหทาน โฉมฺปิญาติสาโยลิตฺวาโหทาน โฉมฺปิสมณะและพราหมณ์ทาโหทาน โฉมฺปิเทวดาทาโหทาน ทฺวาทานเองทาเขาไวทาน เทานันจกฺเสวยวิบากของบาปกรรมนี้¹

กัมฺมคฺคทากรรมโต คฺวยกาย คฺวยวาจา หรือคฺวยใจ กรรมนั้นแหละ เป็นของ ๆ เขาและเขายอมพาเอากรรมนั้นไป อนึ่ง กรรมนั้นยอมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามคน ฉะนั้น"

¹ม.อปฺริ.เทวทูตสูตร. 14/509/288

²สัง.ส.สุตฺตปิฎกคฺกุสูตร. 15/392/130

"ทำชั่วควยตนเอง ยอมเศร้าหมองควยตนเอง ไม่ทำชั่วควยตนเอง ยอมหมกจุกควยตนเอง ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตัว. คนอื่นฟังชำระคนอื่น ไหมหมกจุกหาได้ไม่...."¹

ยิ่งกว่านี้เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดตามกรรมที่ทำไว้แล้วนั้นมนุษย์ยังมีเสรีภาพที่จะกำหนดวิถีชีวิตใหม่ที่ดีกว่าทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้อีกด้วยการเลือกทำกรรมใหม่ในสิ่งที่ควรทำ เลี่ยงสิ่งที่ไม่ควรทำ เลือกกระทำแต่สิ่งที่ดีเพื่อชีวิตที่ดีกว่า กรรมใหม่ที่เลือกกระทำได้นี้ สามารถจะบรรเทาอิทธิพลของกรรมเก่าที่ไม่ดีให้เบาบางลงได้ เพราะกรรมพุทธมตินั้นความสำคัญของการที่จะดะบาปได้อยู่ที่การเพิ่มคุณธรรมที่จะทอนกำลังของบาปให้เบาบางลง เปรียบเหมือนคนใส่ก้อนเกลือลงในแม่น้ำคงคา ยอมให้ผลเค็มน้อยกว่าการที่จะใส่ก้อนเกลือจำนวนเท่ากันลงในขันใบน้อย

...คุณภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่อุบรรมกาย ไม่อุบรรมศีล ไม่อุบรรมจิต ไม่อุบรรมปัญญา มีคุณน้อย มีอัครคุณเล็ก มีปรกติอยู่เป็นทุกข์เพราะวิบากเล็กน้อย บุคคลเห็นปานนี้ ทำบาปกรรมน้อย เล็กน้อย บาปกรรมนรกนำเขาเขานรก คุณภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้อุบรรมกาย อุบรรมศีล อุบรรมจิต อุบรรมปัญญา มีคุณไม่น้อย มีอัครคุณใหญ่ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่หาประมาณมิได้ บุคคลเช่นนั้นทำบาปกรรมเล็กน้อยเช่นนั้นเหมือนกัน บาปกรรมนั้นให้ผลทันตาเห็น แต่ส่วนน้อยไม่ปรากฏ ปรากฏเฉพาะแต่ส่วนมาก คุณภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบรุษพึงใส่เกลือลงในขันใบน้อย เขอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน น้ำในขันเพียงเล็กน้อยนั้น พึงเค็มคิมกินมิได้ เพราะก้อนเกลือในขันใบใหม่ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไซ้พระเจ้าชาฯ

พ. ขอนั้นเพราะเหตุไร ฯ

ภ. เพราะในขันน้ำมีน้ำน้อย ฉะนั้นน้ำนั้นจึง เค็ม คิมมิได้ เพราะก้อนเกลือนี้ พระเจ้าชาฯ

พ. เปรียบเหมือนบรุษพึงใส่เกลือลงในแม่น้ำคงคา เขอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แม่น้ำคงคาพึงเค็ม คิมมิได้ เพราะก้อนเกลือในหรือไม ฯ

¹ ขท. คดา. อัครวรรค. 25/22/31

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า
พ. ขอนั้นเพราะเหตุไร
ภ. เพราะในแม่น้ำคงคานั้น มีห้วงน้ำใหญ่ ฉะนั้นห้วงน้ำใหญ่นั้นจึงไม่เค็ม ค็มได้
เพราะกอนเกลือโนน พระเจ้าข้า
พ. ฉะนั้นเหมือนกันแล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบาปกรรมเพียง
เล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็นำเขาเขานรก ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบาปกรรม
เล็กน้อย เช่นนั้นเหมือนกัน บาปกรรมนั้นใหญ่ล้นตาเห็น ส่วนน้อยไม่ปรากฏ
ปรากฏแต่เฉพาะส่วนมาก....¹

อีกประการหนึ่งอาพินฺนุญเญว่า การที่มนุษย์ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจหรือการ
ควบคุมของกฎธรรมชาติดหลายประการ เป็นต้นว่าหลักไตรลักษณ์และกฎแห่งกรรม ซึ่งอาจ
เปรียบได้กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือพระเจ้า ทำให้ไม่อาจกล่าวถึงความมนุษย์มีเสรีภาพที่แท้จริง
ในกรณีนี้ตอบได้ว่า มนุษย์มีเสรีภาพใตกฎธรรมชาตินี้โดยสมบูรณ์ เพราะมนุษย์เป็นผู้
เลือกการกระทำของตนเองและรับผิดชอบการกระทำนั้น ๆ การที่คง เป็นไปตามกฎแห่ง
กรรมจึง เท่ากับ เป็นความเป็นไปตามเจตจำนงของมนุษย์เอง

ส่วนเสรีภาพของมนุษย์ภายใต้หลักไตรลักษณ์ คือ เสรีภาพที่จะใช้ปัญญาหยั่งให้
รู้เท่ากัน ความเป็นไปของธรรมชาติ และดำเนินชีวิตอย่างรอบคอบ ไม่ตกเป็นทาสของ
กฎธรรมชาติอันหลีกเลี่ยงไม่ได้นี้ เป็นเสรีภาพในความหมายที่สอง ซึ่งลึกซึ้งกว่าความ
หมายแรก หมายถึงเสรีภาพที่จะเป็นอิสระหลุดพ้นจากอวิชชาหรือกิเลสตัณหาต่าง ๆ เป็น
เสรีภาพที่มนุษย์ทุกคนมีได้เท่ากันในธรรมชาติ หากแต่มนุษย์มักไม่ค่อยได้เห็น ส่วนใหญ่
ของมนุษย์จึงสูญเสียเสรีภาพนี้ไปให้แก่อวิชชา ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาโดยไม่รู้ตัว หาก
มนุษย์รู้จักใช้สติปัญญาใคร่ครวญไตร่ตรองความเป็นไปในธรรมชาติ คอย ๆ ปลดปล่อย
อวิชชาที่ห่อหุ้มอยู่ที่ละน้อย เขาก็จะเริ่มรู้สึกถึงเสรีภาพที่มีอยู่ในตัวเอง เมื่อเขาสามารถ
เข้าถึงสัจธรรมสูงสุด บรรลุ "นิพพาน" ได้เมื่อใด เมื่อนั้นกล่าวได้ว่าเขาได้เข้าถึง

เสรีภาพของมนุษย์ในความหมายที่สมบูรณ์ที่สุด คืออิสรภาพจากกฎเกณฑ์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นอิสรภาพที่มนุษย์ทุกคนเข้าถึงได้ด้วยการใช้ปัญญา "บุคคลยอมขามโอะมะโคด้วยศรัทธา ยอมขามอรรถไพโคด้วยความไม่ประมาท ยอมลวงความทุกข์โคด้วยความเพียร ยอมบริสุทธิโคด้วยปัญญา ฯ"¹

ตามกฎแห่งกรรมมนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันในการดำรงชีวิตอยู่ ชาติกำเนิด วงศ์สกุล ยศฐานะบรรดาศักดิ์หรือสิ่งอื่นใด ไม่เป็นอุปสรรคต่อบุคคลในการที่จะประกอบคุณงามความดีและที่จะรับผลของการกระทำ มนุษย์ไม่ใคร่แตกต่างกันด้วยชาติตระกูลหรือยศฐานะ บรรดาศักดิ์หรือฉวีพรรณ แต่แตกต่างกันด้วยกรรมของแต่ละคน มนุษย์จะได้ชื่อว่าทำอะไร อยู่ทำการกระทำของเขาเท่านั้น ในมรรคสูตร มัชฌิมนิกาย พระมหากัจจानะ โคเทkena ไปรตพระเจ้า มหรราชอวันทีนครแห่งเมืองมธรา เรื่องวรรณะทั้ง 4 ว่ามนุษย์ในวรรณะทั้ง 4 ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเสมอเหมือนกัน ผู้ใดทำดีก็ย่อมได้ดี ทำชั่วก็ย่อมได้ชั่ว โดยไม่มีข้อยกเว้นและอาจทำดีทั้งคืนและชั่วเสมอกัน มนุษย์จะมีชื่อเรียกว่าอะไรอยู่ที่ กรรม (การกระทำ) ของเขาเท่านั้น แม้แต่กษัตริย์ถาตักของยงเบหาหรือกระทำการปลน เยียงโจร กษัตริย์ก็ถูกเรียกว่าโจร²

ใน สติปัญญาสูตร พระพุทธเจ้าตรัสรับรองว่าถ้าบุคคลปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดำเนินไปตามแนวอริยมรรคแล้วจะสามารถทำตัวให้บริสุทธิ์ บรรลุดังเป้าหมายอันสูงสุดของชีวิตได้เสมอภาคกันทุกคน ชาติกำเนิดหรือความยากดีมีจนไม่เป็นเครื่องกำหนดหรือเป็นเครื่องวัดคุณค่าและศักดิ์ศรีของบุคคลภายใต้กฎแห่งกรรมมนุษย์จะถูกจำแนกออกเป็นคนดีหรือคนเลวด้วยกรรมของเขาเท่านั้น

¹ขท. สุตต. อาฬวกสูตร. 25/311/330

²ม.ม. มจรสูตร. 13/464/354

คุณวราเสฏฐะและภารทวาชะ กษัตริย์กดี พราหมณ์กดี แพศย์กดี กูฏรุกดี ส้ารวม
 ภาย ส้ารวมวจา ส้ารวมใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขียธรรมทั้ง 7 แล้ว ย่อม
 ปรีนิพพานในปัจจุบันนี้ที่เดียว ฯ¹

บุคคลไม่เป็นคนถอยเพราะชาติ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่เป็นคนถอย
 เพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม....²

คนไม่ชื่อว่าเป็นคนค่าเพราะผิวหนึ่ง เพราะคนทมิถนภายในจึงชื่อว่า เป็นพราหมณ์
 ผู้ใดมีบาปกรรม ผู้นั้นแหละชื่อว่าเป็นคนค่า....³

มณษย์ลิขิตชีวิตตนเอง

ขอความดีความงามมีเสริภาพโดยเป็นอิสระจากการควบคุมหรือลิขิตจากอำนาจ
 ภายนอกหรือสิ่งอื่นใดนั้น อาจสรุปในอีกแง่หนึ่งได้ความมณษย์เป็นผู้ลิขิตชีวิตตนเอง เพราะ
 ชีวิตมณษย์ยอมเป็นไปตามกรรมลิขิตของตนได้เลือกสรร (กระทำการ) อย่างมีเจตจำนงมา
 แล้วทั้งสิ้น มณษย์จึงเป็นผู้สร้างสวรรค์หรือนรกให้แก่ตนเองด้วยการกระทำของตนเอง
 มณษย์สามารถลิขิตชีวิตของตนเองได้ด้วยการเลือกกระทำแต่สิ่งที่เป็นเงื่อนไขของผลดี
 และหลีกเลี่ยงการสร้างเงื่อนไขให้ผลอันไม่พึงปรารถนา มณษย์ตามทรรณะพุทธปรัชญา
 จึงมีคุณค่าและศักดิ์ศรีสูงส่งยิ่ง เมื่อเปรียบกับทรรณะในลัทธิศาสนาที่ถือว่าพระเจ้าเป็นผู้
 สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก เพราะมณษย์เท่านั้นที่เป็นผู้ลิขิตชีวิตของตนเอง ใน
 ขณะเดียวกันมณษย์ก็ควรมีความรับผิดชอบต่อชะตาชีวิตของตนเองโดยเต็มที่ เพราะ

¹ที.ป.อ.อัครัญญสูตร. 11/70/87

²ขท.สศต.วตลสูตร. 25/306/322

³ขท.ชา.กัมมชาคก. 27/1330/264

บุคคลย่อมทำความดีและความชั่วด้วยตนเอง คนอื่นจะทำความดีหรือความชั่วให้
แก่คนอื่นไม่ได้เลย ฯ¹

หากว่าบุคคลยอมเป็นคนเลว เพราะคำที่ผู้อื่นคำหิไซร้ใคร ๆ ก็ไม่พึงเป็นผู้
วิเศษในธรรมทั้งหลาย เพราะวาปดชนยอมกล่าวธรรมของผู้อื่นโดยความเป็นธรรม
เลว ชนทั้งหลายเป็นผูกลาวยืนยันในธรรมเป็นทางดำเนินของตน ฯ²

มนุษย์จะดีหรือชั่วจึงอยู่ที่ตัวเองบนศาลเท่านั้น ไม่มีสิ่งอื่นใดหรือผู้ใดมารวม
รับผิดชอบด้วยใด ในธัมมชานีสตร มีฉินนิกายพระพุทธองค์ตรัสสอนธัมมชานีพราหมณ์ว่า
บุคคลที่ประกอบอกุศลกรรมไว้ เมื่อถึงคราวที่จะต้องรับโทษอันเป็นผลของอกุศลกรรมนั้น
ไม้อาจจะร้องขอภัยโทษจากนายนิริยบาลโดยอ้างเหตุแห่งการกระทำ เพราะผู้อื่นใดเลย³

ดร.สุนทร ณ รั้งสี โกลลาวสรุปถึงความสำคัญของบทบาทที่มนุษย์จะกระทำต่อตัว
เองได้อย่างร้ายแรงที่สุดตามกฎแห่งกรรมในหนังสือ The Buddhist Concepts of
Karma and Rebirth ว่า "ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา ไม่มีผู้ใดจะก่อความ
หายนะให้แก่ตนเองได้มากไปกว่าตนเอง คนอื่น ๆ จะทำร้ายเราได้อย่างมากที่สุดก็แค่
ทำให้ตาย แต่ตัวเองทำร้ายตัวเองได้มากกว่านั้น คือสามารถทำให้ตัวเองต้องทนทุกข์
หนักใหม่หลังจากตายแล้ว อยู่ในรอกโศรกัวกับชั่วกัลป์ทีเดียว"⁴

¹ช.ฉก.สิริกาฬกัมมิชาคก. 27/885/192

²ช.มหา.มหาวิทยาลัยสุทนต์. 29/650/340

³ม.ม.ธัมมชานีสตร. 13/672/507

⁴From the Buddhist point of view, no one can cause greater disaster to a person than he himself. The worst other people can do to him is to cause his death. But a person can harm himself more than that; he can send himself to suffer after death in hell or in other realms of misery by his own evil karma." Sunthorn Na-Rangsi, The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth, Mahāmakūt Rājavidyālaya Press, 1976, p.228.

อนึ่ง การที่กระบวนการแห่งชีวิตมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กรรมลิขิตหรือการกระทำของมนุษย์เองโดยตรง จึงกล่าวได้ว่า เพราะกรรมต่างกันทำให้มนุษย์ต่างกันทั้งรูปร่างทางกาย ลักษณะทาง ๆ ของพฤติกรรม ตลอดจนความเป็นอยู่และวิถีชีวิต ในพุทธภูมิวิงคสูตร พระพุทธองค์ทรงเทศนาโปรดสุภมาณฑิโศทยบุตร ถึงเหตุที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันเพราะประกอบกรรมต่าง ๆ กัน "...กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้ ๆ"¹ มีใจความโดยย่อดังนี้

คนใจร้าย ชอบฆ่าฟัน ชอบทำลายชีวิต ถ้าตายไปเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีอายุสั้น

คนใจดีมีความสงสารสัตว์ เว้นจากการทำลายชีวิต เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีอายุยืน

คนใจร้ายชอบทรมาณสัตว์ให้ลำบาก เกิดชาติหน้าจะเป็นคนช้ำโรก มักเป็นโรคที่รักษาไม่หาย

คนใจดี ไม่เบียดเบียนสัตว์ ช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นทุกข์ เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีโรคน้อย

คนผู้มักโกรธ ผูกอาฆาตพยาบาท เกิดชาติหน้าจะเป็นคนผู้มีรูปร่างไม่สวย มีผิวพรรณน่ารัง

คนใจดี ใจหนักแน่น ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงความโกรธ ตายไปเกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีรูปร่างผิวพรรณงาม

คนใจฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉ ฉรรเสริญของคนอื่นเกิดชาติหน้าจะเป็นผู้มีอำนาจวาสนาน้อย คนไม่คอยเชื่องฟัง

คนใจกว้าง ไม่ริษยา ยินดีด้วยกับลาภ ยศ สรรเสริญ สุขของคนอื่น เกิดชาติหน้าจะมีอำนาจวาสนา

¹ม.อุปรี. จุฬกัมมวิงคสูตร. 14/579-597/323-329.

คนตระหนี่ไม่โหดโหด เป็นทาน เกิดชาติหน้าจะเป็นคนยากจน
 คนใจเผื่อแผ่ ใทานแก่สมณะพรหมณ์เป็นนิตย์ เกิดชาติหน้าจะเป็นคนร่ำรวย
 คนเย่อหยิ่ง ไม่เคารพกราบไหว้ บูชานับถือผู้ควรเคารพกราบไหว้ บูชานับถือ
 เกิดชาติหน้าจะมีตระกูลต่ำ

คนอ่อนน้อม เคารพกราบไหว้ บูชานับถือปรนนิบัติบุคคลเกิดชาติหน้าจะมีตระกูลสูง
 คนผู้สนใจในความรู ชอบเขาหานักปราชญ์ ไต่ถามปัญหาต่าง ๆ เกิดชาติหน้าจะ
 เป็นคนฉลาด มีสติปัญญาดี

คนผู้ไม่สนใจในความรู ไม่ชอบเขาหาสมณะพรหมณ์ ไม่ชอบไต่ถามปัญหา เกิด
 ชาติหน้าจะเป็นคนโง่

การที่มนุษย์เลือกตัดสินใจประกอบกรรมในกรณีเดียวกันใดต่าง ๆ กัน ทำให้มนุษย์
 มีความแตกต่างกันไคนานาประการ จึงกล่าวได้ว่าพุทธปรัชญาที่รับรองปัจจัยแห่งภาพของบุคคล
 แต่ละคนจะมีลักษณะเฉพาะตัวของตนเองและควยเหตุนี้แม่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือมุ่งแสดงเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ของมนุษย์เท่านั้น พระองค์ยัง
 ไต่ตรงวางหลักธรรมของปฏิบัติต่าง ๆ ไว้มถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ เพื่อให้เหมาะสมกับ
 ลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน

การยอมรับในความแตกต่างของบุคคลนั้น พระพุทธศาสนาหาโดยยอมรับเฉพาะแต่
 บุคคลที่ยังมีกิเลสอยู่เท่านั้น ไม่แม้แต่ผู้ปฏิบัติจนหมดกิเลส สำเร็จ เป็นพระอรหันต์ ก็ยัง
 มีอุปนิสัยและอริยาถัยแตกต่างกันอยู่ พระอรหันต์บางท่านก็มีปัญญามาก บางท่านก็มีฤทธิ์มาก
 บางท่านก็เป็นธรรมกถึก บางท่านทรงวินัย บางท่านเป็นพหูสูตร พระพุทธเจ้าเองยังทรง
 ยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะในสายนั้น ๆ ควบ¹ สิ่งที่ไม่แตกต่างกันระหว่างพระอริย-
 บุคคลคือ ผลที่ได้รับจากการบรรลุดุธรรม คือได้รับรสแห่งความสุขจากการบรรลุดุธรรมเหมือน

กันหมด ซึ่งท่านอุปมาเหมือนน้ำทะเลไม่ว่าจะเป็นส่วนใด ขอมมีรสเค็ม คือรสเค็มฉนั้นโกลดที่
 ใ้รับจากการบรรลฐรรมกันนั้น คือวิมุติรสใดแกรสจากความสิ้นทุกข ดั่งพุทธคำรัสใน
 ปุทธสาธตรา "กฐรปหาราทะ มหาสมุทรมีสเค็มวคือรสเค็มฉนั้นโกล กฐรปหาราทะ
 ฉนั้นเหมือนกัน ชรรณวินยนิมรสเค็มวคือวิมุติรส...."¹

มนษยมีตนเองเป็นทพิงทพิทสค

เมื่อชีวิตมนษยต้องเป็นไปตามกรรมที่ตนเองไ้กระทำไว้ ซึ่งเป็นความหมาย
 ของพุทธวจนะที่ว่า "...มีกรรมเป็นกำเนิก มีกรรมเป็นเฉพาพันธ มีกรรมเป็นทพิง...."

มนษยจึงมีตนเองเป็นทพิงทพิทสค ในเมื่อไ้จะเป็นทพิงแกเราไ้ก็เท่าตัวเราเอง
 ถ้าเราอยากมีชีวิตทพิท ทางไ้ไกลความชวหรือเมทสคอยากบรรลฐถึงเป้าหมายที่เป็นอุมการ
 แห่งชีวิต คือเสริภาพอนสมบรณหรือความหลุดพนจากกฎชรรณชาติหรือกิเลสตัณหาทั้งปวง
 ก็ไม่มีไ้ใครจะสามารถช่วยเราไ้ก็เท่าตัวเอง พระพุทธเจาคริสต์สั่งสอนเสมอวา พระองค์
 เป็นไ้แต่ชณะแนวทางเท่านั้นไม่สามารถคบัณกาลไ้ไ้ใครบรรลฐจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต
 ไ้เลย "...พวกเชอจึงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นทพิง มีไ้สิ่งอื่นเป็นทพิง คือจึงมีชรรณ
 เป็นเกาะ มีชรรณเป็นทพิง มีไ้สิ่งอื่นเป็นทพิงอยู่เถิก ๆ"²

พุทธปรัชญาขอมรับในความสามารถที่มีอยู่กับตัวของบุคคล แต่ละคนในการดำรง
 รักษาคตน ขอมรับในความสามารถที่แฝงอยู่กับตัวมนษยในอนทจะไ้ไกลอนตัวเองไ้พ้นจาก
 ความทุกข์ยากเคือครอนตาง ๆ ทคตนประสบบอยู่ไ้ไ้จนกระทั่งบรรลฐถึงอุมการสูงสุดคือ
 ความหลุดพนจากกิเลสตัณหาทั้งปวง ถ้าผู้นั้นมีความพยายามและไมคหมีนความสามารถของ
 ตนเอง พระพุทธองค์ทรงเป็นตัวอย่างทพิทสคทคยนิพนทคณคณนี้ ความสำเร็จของมนษยจะไ้ไ้
 มากควยการประกอบ เทคหรือลงมือปฏิบัติควยความเพียรพยายามอย่างจริงจังของมนษยเอง

¹ อัง.อัฐฐก.ปหาราทสทร. 23/109/179

² ที.มหา.มหาปริณิพพานสทร. 10/93/103

มีใ้ช้การตั้งความปรารถนาอันวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออนรรคคอย

นะ ผู้เจริญ ท่านสามารถที่จะทำความดีไ้ทนอ แต่ท่านกั้หมิ่นตนเองเสีย....¹

...เราทราบชั้กรรมเป็นทสี่ลก็เล็สเพ็ยรคังลฤศรอุก บอกทางแก่ท่าน ทั้หลาย
แล้ว ท่านทั้หลายทั้ทำความเพ็ยรเครื่องยงกิเล็สใ้เรารอน พระตถาคคทั้หลาย
เป็นแ่ตมบอกชนทั้หลาย....²

คกรพรานุณ พระตถาคคเป็นเพ็ยงผู้บอกหนทาง พระพทฺธเจายอม่บอกหนทาง
สั้ทางหลายผู้ปฏิบัติอยุควยตนเอง จั้งจะทั้งหลคพนไ้....³

ความชว่อนม่คคกรุ้ทำควยตน
บุคคสนนจกเ็ราหมองควยตนเอง
ความชว่อนม่คคไ้กรุ้ทำควยตน
บุคคสนนจกบรืศชว่อนตนเอง
ความบรืศชว่อนและความไ้บรืศชว่อน เป็นของ เจพะาะตน
ผู้ไ้บรืศชว่อนไ้ทำไ้หม่อบรืศชว่อนไ้ไ้...⁴

3. มนุษย์กับหลักปฏิจจ สมปะบาท

คำว่า "ปฏิจจ สมปะบาท" แปลว่า อาศั้ยเก็ชั้ขึ้นพร้อมกัน⁵ หมายความว่าอาศั้ย
ชั้กันและกันเก็ชั้ขึ้น หลักกรรมนอธั้บายปรากฏการณั้ทั้หลายว่า เป็นลั้งเก็ชั้แต่เหค ไ้ม่มี
ลั้งใดเก็ชั้ขึ้นไ้ลลอย ๆ กรรมทั้งหลายลวนเป็นเหค เป็นัจจยชั้กันและกันจั้งเก็ชั้ขึ้นเป็น
วัฏชะวนเว็ยนเร็ยไปไ้ม่มีต้นสค หลักปฏิจจ สมปะบาทธั้บายธรรมชาติของมนุษย์ว่า เป็น
ลั้งชตะ ปรากฏการณั้ต่าง ๆ แหงชั้วิตไ้คอาศั้ยกันและกันจั้งเก็ชั้ขึ้น คั้งนี้

¹อ้ง.คก.ธขั้ปไ้ทยสตร. 20/479/167

²ชุท.คถา.มรรควรรค. 25/30/43

³ชุท.มหา.คุหุ้ฐรูกสคคณิเทส. 29/37/35

⁴ชุท.มหา.คุหุ้ฐรูกสคคณิเทส. 29/37/34

⁵สมเ็จพะระลั้งชวราชเจากรมหลวงวชิรญาณวงศั้ , ธรรมานกรม (พระนคระ:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519), หน้า 245.

"คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนโมโคสคัม ย่อมใส่ใจด้วยดีโดยแยบคายถึงปัจจุสมป-
 ภาตธรรมอยู่ในร่างกายและจิตที่ถูกต้องกล่าวมานั้นว่า เพราะเหตุดังนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
 เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ
"¹

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ปัจจุสมปบาท เป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย
 เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมี สังขาร
 เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมี วิญญาณ
 เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
 เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี สฬายตนะ
 เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมี ผัสสะ
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมี ตัณหา
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมี อุปาทาน
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมี ภพ
 เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมี ชาติ
 เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีควยประการอย่างนี้ นี้เขาเรียกว่า
 ปัจจุสมปบาท ฯ²

นี่เป็นการแสดงปัจจุสมปบาทสายเกิดหรือสมุทวาร ปราภฏการณแห่งชีวิตจะเป็น
 เหตุให้เกิดผล เชื่อมโยงต่อกันเป็นลูกโซ่ จากอวิชชาไปจนถึงชาติ ชรา มรณะ ฯลฯ
 วนเวียนกันไปเช่นนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ตราบใดที่ยังไม่มีการดับเหตุ

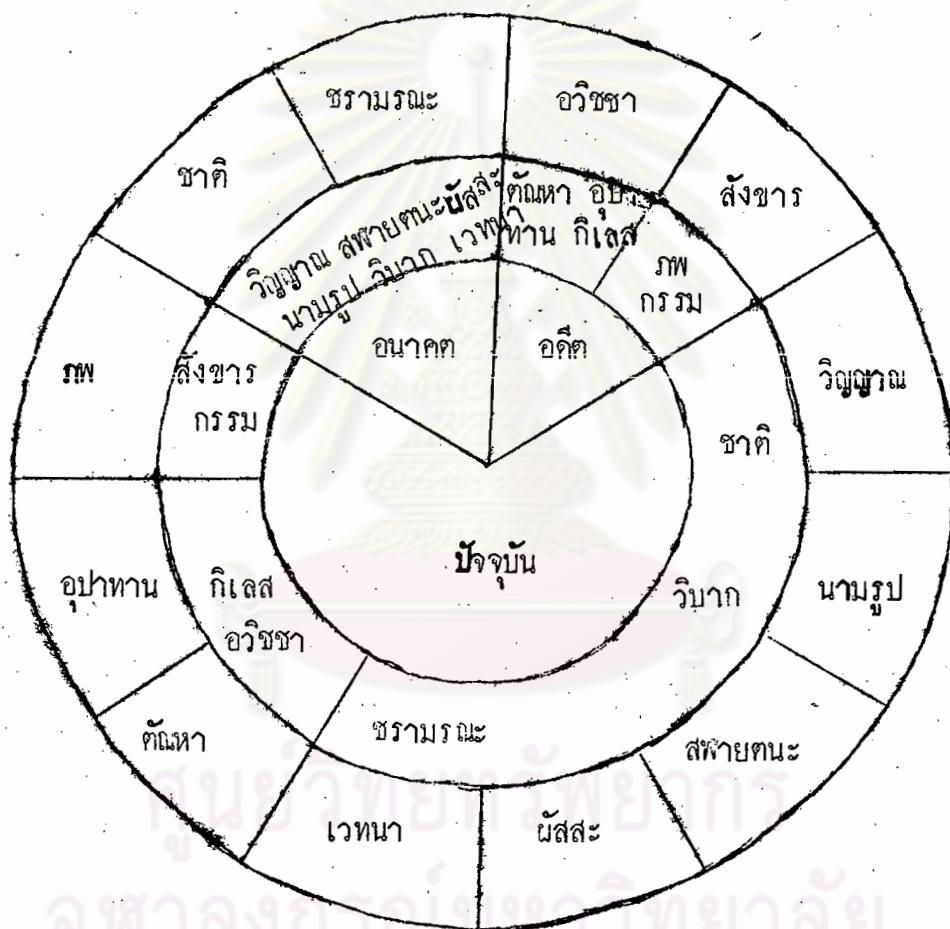
นอกจากนี้ยังทรงแสดงปัจจุสมปบาทสายดับหรือนิโรธวาร ทรงแสดงว่า เพราะ
 อวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ

¹สัง.นิ.อัสสวตาสุตฺตที่ 2. 16/237/106

²สัง.นิ.เทคนาสุตฺต. 16/2/1 (ความหมายของคำว่า "ทุกข" ถ้ามาคู่กับคำว่า
 "โทมนัส" ทุกข หมายถึงทุกข์กาย โทมนัสหมายถึงทุกข์ใจ คำว่าอุปายาส แปลว่า ความ
 คับแค้นใจ)

สรุปได้ว่าหลักปรัชญาสัมปทา เป็นหลักธรรมที่อธิบายว่า ปรัชญาการณต่าง ๆ แห่งชีวิตย่อมเกิดและดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันและกัน

การอธิบายชีวิตโดยโยงกันเป็นเหตุเป็นปัจจัยนั้น เมื่ออธิบายกันไว้มากแล้วในรายละเอียด¹ จึงจะขออธิบายพอให้เห็นสถานะภาพของมนุษย์ตามหลักธรรมนี้ ซึ่งแยกเป็นประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นรวมอยู่ในแผนภูมิ ดังนี้

¹ดู เพิ่ม รัฐไชย, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องหลักปรัชญาสัมปทา วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

1. วงนอกสุด แสดงปฏิจจุสมุปบาทในลักษณะที่เป็น เหตุผลของกันและกัน การเกิดและการดับของปรากฏการณ์เหล่านี้จะคงเป็นไปตามหลักแห่งเหตุและผลดังกล่าวดำรงตน

2. วงที่ 2 ถัดเข้ามา แสดงปฏิจจุสมุปบาท โดยแยกเป็น 3 กลุ่มได้แก่
กมุทมิเลส มีอวิชชา คัมภะและอุปาทาน
อวิชชา ไคแก่ความไม่รู้ ไม่เห็นตามความเป็นจริง คือความไม่รู้ในอริยสัจ 4
คัมภะ ไคแก่ความอยากมี 3 คือ อยากมีกามสุข (กามคัมภะ) อยากเป็น (ภวคัมภะ) และไม่อยากมีไม่อยากเป็น (วิภวคัมภะ)

อุปาทาน คือการยึดมั่นลุ่ม เมื่อคัมภะแตกสลายรุนแรงมากขึ้นก็กลายเป็นอุปาทาน

กมุทกรรรม มีสังขารและภพ

สังขาร ไคแก่ความคิด เจตนา การตัดสินใจที่เป็นบุญและบาป

ภพ คือ ตัวเป็นหรือความเป็น เป็นไปตามอุปาทานและการตัดสินใจ ภพจึงเป็นกรรมที่จะทำให้เกิดใหม่ ในชาติต่อไป ทานแสดงไววากาภพ รูปภพและอรุภพ

กมุทวิบาก หรือผล ไคแก่ วิญญาณ นามรูป สฬายคณะ ผัสสะ เวทนา ชาติ ชราและมรณะ ฯลฯ วิญญาณ คือการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากประสาทสัมผัสต่าง ๆ

นามรูป ไคแก่จิตและกาย ซึ่งเป็นทังของวิญญาณเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดขึ้นคู่กัน

สฬายคณะ หรือ อายคณะ 6 ไคแก่ สัมผัสต่าง ๆ ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ มีผู้เปรียบเทียบว่าเป็นประตูใจหรือทางที่ใจจะคิดต่อโลกภายนอก

ผัสสะ ไคแก่การกระทบที่เกิดขึ้นคู่กันกับสฬายคณะเป็นคู่ ๆ กัน คือ รูปกับตา เสียงกับหู จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสิ่งที่มากกระทบใจกับอารมณ์

เวทนา ไคแก่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการกระทบของสฬายคณะและผัสสะ มีความรู้สึกสบายใจ ไม่สบายใจ หรือเฉย ๆ

ชาติ คือการเกิดขึ้นหรือการก้าวลง การปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย การได้

อายตนะเฉพาะ

ชราและมรณะ คือความแก่และความตาย ตลอดจนทุกขอื่น ๆ เป็นผลเกิดขึ้น
สืบเนื่องมาจากชาติ

กลุ่มนิวาหหรือผลันตามองในทรรศนะ เบญจขันธ์กถาคอน ซึ่งประกอบด้วยจิตและ
กาย ซึ่งในปฏิจจสมุปบาท เรียกว่ารูป วิญญาณและเวทนาจักเป็นนาม สฬายตนะและผัสสะ
จักเป็นรูป และชาติก็คือการปรากฏของคน

3. วงในสุด อธิบายปฏิจจสมุปบาทเป็น 3 กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต
เหตุในอดีตก่อให้เกิดผลในปัจจุบัน และเหตุในปัจจุบันก่อให้เกิดผลในอนาคต เหตุในอดีต
เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นล่วงมาแล้ว ในสามารถแก้ไขอะไรได้ ปัจจุบันนี้มีส่วนที่เป็นผลจากเหตุใน
อดีตและส่วนที่จะเป็นเหตุที่จะก่อให้เกิดผลในอนาคตต่อไป ชีวิตในปัจจุบันส่วนหนึ่งจึงไม่อาจ
แก้ไขได้โดยสิ้นเชิงแต่อาจจะบรรเทาผลกรรมให้เบาบางลงได้ และอีกส่วนหนึ่งเป็นการ
กำหนดชีวิตในอนาคตด้วยเงื่อนไขที่เป็นเหตุ ในปัจจุบัน สำหรับชีวิตในอนาคตนั้นอยู่ในอำนาจ
บังคับกาลของมนุษย์เองโดยสิ้นเชิง

หลักปฏิจจสมุปบาท เป็น เรื่องลึกซึ้งที่สุด มีผู้กล่าวเปรียบเทียบว่าเป็นหัวใจของ
พุทธศาสนาหรือคัมภีร์ของศาสนา ซึ่งขยายความอธิบาย 4 โดยละเอียด² เมื่อพระอานนท์
กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นเรื่องง่ายเรื่องตน สำหรับตัวท่านเอง
พระพุทธองค์โคตรัสว่า

¹ อัง.ติก.โลกกสูตร. 20/540/280

² พุทธศาสนิกข, ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร, (สำนักพิมพ์ธรรมบุษยา, 2514) หน้า 2.

...คุณอรานันท์ เธออยากดูอย่างนี้ คุณอรานันท์ เธออยากดูอย่างนี้
 ปฏิจฺจสมุปบาทเป็นธรรมดึกซึ่ง ทั้งมีกระแสความดึกซึ่ง เพราะไมร ไมตรัฐ
 ไมแทงตลอดกรรมนี้ หมุ่สควนจึง เป็นเหมือนเสนาคายหุยง เป็นเหมือนกลุมเสนาคาย
 ที่ เป็นแปม เป็นเหมือนทงยามงกระต่ายและหมาปลอง ยอมไมยานพนอบาย ทคติ วินิมิต
 สงสาร ฯ¹

ความดึกซึ่งของปฏิจฺจสมุปบาท เป็นเหตุให้มีปัญหาในการอธิบายความหมายในปัจจุบัน การสอนปฏิจฺจสมุปบาทแต่เดิมมาสอนตามข้อความที่มีอธิบายอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่แสดงไปในลักษณะรอบหนึ่งมี 3 ชาติ คือ อดีตชาติ ปัจจุบันชาติและอนาคตชาติ ซึ่งเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวโยงกันไปคั้งกล่าวแล้วข้างต้น การตีความอีกนัยหนึ่ง เป็นของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งปฏิเสธการตีความตามแบบคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยให้เหตุผลว่าการตีความแบบ 3 ภพ 3 ชาติ เป็นเหตุให้มีอรรถา เวียนวายในสังสารวัฏฏ เป็นนิจนาทิกฎี นึกความม่งหมายของปฏิจฺจสมุปบาทตามพระบาลี เดิมทีพระพุทธรองคต ทรงม่งสอนเพื่อทำลายอรรถา ท่านพุทธทาสมีทรรศนะว่าที่ถูกปฏิจฺจสมุปบาท เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ในชีวิตปัจจุบัน รอบหนึ่งแสดงการเกิดดับของคนเราหรือนามรูปในลักษณะที่เป็น "ตัวกู-ของกู" ที่ถูกปรุงควยอวิชชาครั้งหนึ่ง ๆ เรียกว่าชาติหนึ่ง วันหนึ่งจึงอาจมีปฏิจฺจสมุปบาทสาย เกิดและสายดับไคหลายครั้ง ไม่เป็น เรื่องขามภพขามชาติ เรนคำอธิบายแต่เดิม

ในปัญหานี้ วิจัยมัตถรรณะว่า แทจจริงปฏิจฺจสมุปบาทควรอธิบายไคทั้ง 2 นัย คือ ทั้งนัยที่หมายถึงการขามภพขามชาติ เพราะพุทธรปรัชญารับรองการ เวียนวายตายเกิดของมนุษย์ในสังสารวัฏฏ คั้งปรากฏเป็นหลักฐานหลายแห่งในพระไตรปิฎกย่นยันคั้ง

¹สัง.นิ.นิทานสูตร. 16/225/101

... กุรกริกทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สละเบื่องตนเบื่องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์
ผู้มีวิชชาเป็นที่ทางกัน มีศัณหาเป็นเครื่องประกอบไต่ทองเที่ยวไปมาอยู่ ที่สละเบื่องตน
ยอมไม่ปรากฏ ฯ¹

... กุรกรัสสย เมื่อบุคคลถือถือว่า นั้นผู้กระทำ นั้นผู้เสวย (ทุกข์) เราจะกล่าววว่า
ทุกข์คนกระทำเองดังนี้ อนัน เป็นสัสสตทิฐิไป เมื่อบุคคลถูกเวทมนต์แห่ง (ร) อยว
ผู้กระทำคนหนึ่ง ผู้เสวยเป็นอีกคนหนึ่ง เราจะกล่าววว่า ทุกขผู้อนกระทำให้ดังนี้ อนัน
เป็นอจ เจตทิฐิไป กุรกรัสสย ตถาคคแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปไกลสวน
สัสตทั้งสองนั้น....²

กุรกริกทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า บุรุษคักทอนหญ้า ไม่ กิ่งไม้ ใบไม้ ในชมพูทวีป
นี้ แล้วจึงรวมกันไว้ ครั้นแล้ว หิงกระทำให้เป็นมัด ๆ ละ 4 นิ้ว วางไว้ สมมติว่า
นี้เป็นมารคาของเรา นี้เป็นมารคาของมารคาของเรา โดยลำดับ มารคาของมารคา
แห่งบรมันไม่พึงสิ้นสุด ส่วนว่า หญ้า ไม่ กิ่งไม้ ใบไม้ ในชมพูทวีปนี้ พึงถึงการห่ม
ดินไป ซอนันเพราะเหตุไร เพราะวว่า สงสารนี้กำหนดที่สละเบื่องตนเบื่องปลายไม่ได้
....³

กุรกรานันท์ในบุคคล 4 จำพวกนั้น บุคคลที่เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ฯลฯ
มีความเห็นผิดในโลกนี้ ตายไปแล้ว เขาถึงอธิบาย ทศคติ วินิบาท นรกนี้เป็นอันว่า
เขาทำกรรมชั่วที่ใหญ่เป็นทุกข์ไว้ในกาลก่อน หรือในกาลภายหลังหรือว่ามีเจตนาปฏิริ
พรังพรอม สมทานแล้วในเวลาจะตาย เพราะฉะนั้น เขาคายไปจึงเขาถึงอธิบาย
ทศคติ วินิบาท นรก ก็แหละบุคคลที่เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ ให้ตกลง ฯลฯ มีความเห็น
ผิดในโลกนั้น เขายอมเสวยวิบากของกรรมนั้นในชาตินี้ หรือในชาติหน้า หรือในชาติ
ต่อไป ฯ⁴

1 สัง.นิ.ปฐวีสูตร. 16/423/200
2 สัง.นิ.อเจลกัสสยสูตร. 16/50/20
3 สัง.นิ.คิมกัฏฐสูตร. 16/422/199
4 ม.อุปริ.มหากัมมวิภังกสูตร. 14/612/337

อนึ่ง การเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ในสังสารวัฏฏ์ ไม่จำเป็นต้องเป็นการแสดงถึงกรรม "อตฺตา" ในความหมายของศาสนาพราหมณ์แต่อย่างใด เพราะตัวตนของมนุษย์ในทหระณะพุทธปรัชญามีอยู่ในรูปของกระแส อาศัยการเกิดดับสืบทอดกันไม่ขาดสายตลอดเวลา ไม่มีตัวตนที่แท้จริงที่เป็นตัวยืนโรงคงที่เหมือน "อตฺตา" ของศาสนาพราหมณ์ ดังที่โควิเคราะหามาแล้วในบทที่ 3

อีกนัยหนึ่งคำสอนของปฏิจจ สมปะบาทอาจหมายถึงปรากฏการณ์แห่งชีวิตในปัจจุบัน ซึ่งมีเหตุปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นกระแสของชีวิตที่สืบเนื่องวนเวียนกันไปตั้งแต่วิชชาจนถึงชาติ ชรา มรณะ ในช่วงขณะหนึ่งที่น่าไปสู่การเกิดอุปาทานยึดมั่นใน "ตัวกู-ของกู"

จากคำอธิบายข้างต้นนี้อาจสรุปสถานภาพในธรรมชาติของมนุษย์ โดยวิเคราะหจากหลักปฏิจจ สมปะบาท ได้ว่า

(1.) มนุษย์มีธรรมชาติเป็นสังขตะ คือ เป็นสิ่งปรุงแต่งมีเหตุปัจจัยหลาย ๆ รูปแบบประชุมเขาแล้วเกิดขึ้น

(2.) ชีวิตในปัจจุบันของมนุษย์ส่วนหนึ่งถูกกำหนด โดยอดีตกรรมหรือเป็นผลของอดีตกรรมจึงไม่สามารถแก้ไขได้โดยสิ้นเชิง แต่บางอย่างหรือบางส่วนที่แม้จะเป็นผลของอดีตกรรมก็อาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไคบ้าง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการสร้างเงื่อนไขให้แกชีวิตในอนาคต

4. มนุษย์กับหลักอริยสัจ 4

หลักอริยสัจ 4 มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศเป็นครั้งแรกในปฐมเทศนาชื่อ "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร" เป็นสัจจธรรมที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบจากการที่ทรงพิจารณาเห็นว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ในเบื้องต้น และทรงเพียรพยายามไตร่ตรองให้เขาถึงแก่นแห่งความจริงนั้น อริยสัจ 4 จึงเท่ากับเป็นหัวใจของคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่มุ่งจะชี้ให้เห็นสาระที่แท้จริงแห่งชีวิตว่าคือ ความทุกข์ สาเหตุ ของความทุกข์และ

การคบทุกข์ เป็นไปได้อย่างไร จุดหมายสูงสุดหรืออุดมคติแห่งชีวิตนั้นสมควรเป็นอะไร มี ม.ช. ๘๖๖
ใจความสรุปได้โดยย่อ 4 ประการดังนี้ อ.ร. ๕๖๔

(1.) คำสอนเรื่องทุกข์ พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายความหมายของคำว่า "ทุกข์"
ในทวินา

คุณภิกขุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์อริยสัจ คือความเกิดแก่เป็นทุกข์ ความแก่เป็น
ทุกข์ ความเจ็บไข้อย่างเป็นทุกข์ ความตายก็ เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก
ก็ เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็ เป็นทุกข์ ประรณาสังใจไม่ใคร่สิ่งนั้น
เป็นทุกข์ โดยนัยย่อ อุปาทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์.... 1

ทุกข์อริยสัจจึงหมายถึง ความทุกข์ที่เกิดขึ้นทั้งทางกายและทางใจ ทุกข์ทางกาย
เป็นทุกข์ที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ทุกชีวิตเมื่อมีเกิดมาแล้ว ก็จะต้องมี
แก่ มีเจ็บและตายไปในที่สุด ส่วนทุกข์ทางใจ เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นตามมากับทุกข์ทางกาย ทุกข์
ที่เกิดจากการประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งรัก เป็นต้น เป็นทุกข์ที่
ความรู้สึก เช่นความเรารอน คับรันทรมุทรา

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายให้เห็นว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์อย่างไร ตั้งแต่ชีวิตเริ่มปฏิสนธิ
ในครรภ์มารดา จนกระทั่งถึงกำเนิดออกมาจากครรภ์มารดา ชีวิตต้องถูกบีบคั้นอยู่ในที่คับแคบ
ที่อบอวลไปด้วยกลิ่นเหม็นและสิ่งโสโครก

ศูนย์แพทย์ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กแล็คส์ตัน เมื่อเกิดในท้องมารดา ก็ทำให้เกิดในลูกสืบลูกไม่มีอุปสรรค บุปผและ
 บุณฑริก เป็นคนไม ที่เหยยอเกิดในกัจฉิประเทศ (ส่วนหนึ่งของทอง) ไทกระเพาะ
 อาหารใหม่เห็นอกกระเพาะอาหารเก่า ทาหมกลางแหงหน้าทองและกระดุกสันหลัง
 เป็นที่คับแคบอย่างยิ่ง มีคิมิด อบอวลควยกลืนอายอันเหม็นยิ่งซึ่งกลืนซากสัตว์ (ที่กิน
 เขาไป) ทาง ๆ ทำให้เกิดขึ้น นาเกลียดยิ่งนัก รวูวะกะตัวหนอนเกิดอยู่ในปลาเน่า
 ขนมยุคและหลมน้ำครว เป็นคน ฉะนั้น สัตว์ที่เกิดอยู่ในท้องมารดานั้น รอนอบอวยควย
 สิววะ (น้ำกำเน็ด น้ำเลี้ยง ?) ในท้องมารดา (เทากัญ) ถูกตมอญเหมือนปลาปะ
 (ชาวคัมภีร์?) (เทากัม) ถูกนังอญเหมือนปิฎูรังษิ (ขนนกอุณแปง) ปราศจากความ
 ไหวกายมีคเหยียด (อวิวะ) เป็นคน เสวยทกขชนาทหนักอวยตลอดทศมาส แลนเป็น
 คัพโภกกันคัมภีร์ทกข (ทกขมีความลงสุครรภเป็นมูล) เป็นอันคบแรก¹

เมื่อถือกำเนิดจากครรภ์มารดา ชีวิตยังคงผจญกับความทุกข์ที่เกิดจากตนเอง
 (อิตฺตูปักกมมุลกทกข) และความทุกข์อันเนื่องมาจากผู้อื่น (ปรูปักกมมุลกทกข) เป็นคน
 ความเจ็บป่วย ความพลัดพรากและความตายเป็นที่สุด ความทุกข์จึงเป็นสาระคดะแห่งชีวิต
 โดยแท้ เป็นสัจจธรรมที่ไม่มีใครปฏิเสธได้

ในกองสังขารล้วนนี้ ย่อมไม่ได้นามว่าสัตว์ ๆ
 เหมือนอย่างว่า เพราะคุณสมบัติทั้งหลายเขา เสี่ยงวารถยอมมีตนใด ๆ
 เมื่อขันธ์ทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ยอมมี ฉะนั้น ๆ
 ความจริงทกขเท่านั้นยอมเกิด ทุกขยอมตั้งอยู่และเสื่อมสิ้นไป นอกจากทุกข์ไม่มี
 อะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรคัม²

¹วิสุทธิมรรค 3/1/174, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514

²สัง.ส.วชิราสูตร. 15/554/190

(2.) คำสอนเรื่องเหตุเกิดของทุกข์ (สมุทัย) พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แจงว่า เหตุเกิดของความทุกข์ใดก็ตามคือความกำหนัด ยินดี ปรารถนา รักใคร่ มีรากศัพท์มาจากผัสสะ ซึ่งแปลว่า ความระหาย ความอยาก ความปรารถนา ความทะยาน

ตัณหา เป็นองค์ประกอบของจิต ที่เรียกว่าเจตสิกเป็นส่วนที่ทำให้จิตมีอาการปรารถนาของปรารถนา ทะยาน ระหาย ใครที่จะได้สิ่งหนึ่งมาเติมให้เต็มอยู่เสมอ แต่ก็ไม่อาจจะเติมได้คงพุทธภาษิตที่ว่า "...แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี..."²

ในการอธิบายคำว่า "ตัณหา" นี้ ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ท่านได้แยกให้ชัดเจนโดยอาการ 3 อย่างคือกามตัณหา ภวตัณหาและวิภวตัณหา³ มีคำอธิบายดังนี้

กามตัณหา ความอยากได้สิ่งสำหรับสนองความต้องการทางประสาททั้ง 5 (คือทางตา หู จมูก ลิ้นและกาย)

ภวตัณหา ความอยากได้สิ่งต่าง ๆ โดยสัมพันธ์กับภาวะชีวิตใดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือความอยากในภาวะชีวิตที่จะอำนวยความสะดวกที่ปรารถนานั้น ๆ ได้ ในความหมายที่ลึกซึ้ง คือ ความอยากในความมีอยู่ของตัวตนที่จะได้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง

วิภวตัณหา ความอยากให้ตัวตนพ้นไป ซากหายไป พრაกหรือสูญสิ้นไปเสียจากสิ่งหรือภาวะชีวิตที่ไม่ปรารถนานั้น ๆ ตัณหาชนิดนี้แสดงออกในรูปที่หยาบ เช่น ความรู้สึกเบื่อหน่าย ความเหงา วาเหว ความเบียดตัวเอง ความขังตัวเอง เป็นต้น⁴

¹หลวงเทพคุณานุศิษฎ์, ธาคูทีปิกา, (มหาเมถุนราชวิทยาลัย, 2494) หน้า 365.

²ขท.คาถา.ธัมมคัตถวรรค. 25/28/40

³วินย.มหา.มหาขันธกะ. 4/14/19

⁴พระราชาวรมณี, พุทธธรรม, (สมาคมสังคัมภัสสตร์แห่งประเทศไทย, 2514),

คณฺหาณเมือแรงกลาซนกกกลายเป็นอุปาทาน (การยักถ้ออย่างมั่นคง)¹

ในปัจจุสมบพาท คณฺหา อุปาทานและอวิชาจคเป็นกิลล (สิ่งเส้าหมองของจิต) เป็นเหตุไห้ทากรรม ซึ่งจะสงผลที่เรียกวาวิบาก ไ้ทาให้องเว็ยนวยตายเกิดเป็นวฏฏะหรือวงกลมของชีวิต ที่มีความทกข เป็นแกนสารอยเรออยไปหาที่สิ้นสคมีได้ พันเอกเป็นมทกนทโกตงขอสงเกศที่ผู้วิจัย เห็นวา เป็นการสรุบทดีเกี่ยวกับความหมายของคณฺหา คือ

คณฺหาไมใช่สิ่งลวมกลเลทรามอยางที่คนทั่วไปเขาใจ ทางศุสาณาก็มิไห้คานิคณฺหา วาเป็นกรรมชวชาเลทราม ที่จะไห้ทกนรกอเวจี เพ็ญแควาคณฺหา เป็นเหตุไห้ทกช เกิด คือคณฺหาไห้เกิดของเรารวม (ถาเป็นเมล็ดผลไมก็เรียกวาไห้ "เป็น") เมือมนยงชมนกึ่งอกโคตูก คือเกิดอีกครันเกิดแลว ความทกขที่เป็นสมนของความเกิดถูกวากนเป็นแถว มีการแก เจ็บ ตาย เส้าใจ เส้าใจ ฯลฯ ตามที่ปรากฏในอริยสัจชอท 1 นั้น²

3. คำสอนว่าควยความคัมทกข (นิโรธ) จุคหมายสงสคของมนุขคามาตรรคนะ พุทธปรัชญา คือการเขาถึงความคัมทกขอยางสิ้นเชิง คำวา "นิโรธ" มีความหมายวา "ดับ" คือดับเพลิงทกขจึงเป็นไวพจนของคำวา "นิพพาน" ตามมติพุทธปรัชญานิพพาน เป็นภาวะที่เป็นสุขอยางยิ่งและเป็นสัจจภาวะที่อยู่ภายในตัวมนุขนึ้เอง อันมนุขสามารถศึกษาไห้เขาใจและเขาถึงโคควยตนเอง

...บัดนี้ททราบเนือความนคามาความเป็นจริงแลว ยอมไห้แจงซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุขอยางยิ่ง....³

...ทานนุรทงหลายยอมกลาวนิพพานวาเป็นธรรมอยางยิ่ง....⁴

¹ขุนสรพกิจโกศล, อริยสัจจถา, (โรงพิมพ์อานวยวิทยา, 2511) หนา 35.

²พ.อ.ป็น มทกนท, พุทธศาสตร, (คลังวิทยา, 2505) หนา 51.

³ขท.กาลา.สววรรค. 25/25/35

⁴ขท.กาลา.พุทธวรรค. 25/22/33

4. คำสอนเรื่องวิธปฏิบัติ (มรรค) มรรคหรือวิธปฏิบัติชั้น ในชั้นจกกับปวัตตนสูตรเรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา แปลว่า ปฏิปทา (ขอปฏิบัติ) ให้ถึงความดับทุกข์มีองค์ 8 และรวมย่อเป็นการปฏิบัติ 3 ระดับ ดังนี้

1. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ	} ปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ	
3. สัมมาวายมะ พยายามชอบ	} สมาริ
4. สัมมาสติ ระลึกรชอบ	
5. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตชอบ	
6. สัมมาวาจา วาจาชอบ	
7. สัมมากัมมัตะ การกระทำชอบ	} ศีล
8. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ	

การที่กล่าววามรรคมีองค์ 8 หมายความว่ามิใช่ทางที่จะยกขึ้นมาปฏิบัติให้เสร็จไปตามลำดับ แต่เป็น "องค์ประกอบที่อาศัยกันและกันเหมือนเชือก 8 เกดียวของเชือกเส้นเดียว ต้องปฏิบัติทั้งหมดพร้อม ๆ กัน การจัดเป็นลำดับหัวข้อนั้น เน้นการจัดคราว ๆ ตามความเคยในชั้นตอนต่าง ๆ ของการปฏิบัติ"¹

จากการวิเคราะห์หลักอริยสัจ 4 โคขจรอุปสถานะภาพของมนุษย์ในธรรมชาติได้หลายประการดังนี้

¹พระราชวรานูณี, พุทธธรรม, (สมาคมสังฆมคศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514),
หน้า 125.

- (1.) ชีวิต เป็นทุกข์ เหตุ เกิดของทุกข์และความดับทุกข์มีอยู่ในชีวิตคนนี้ ขอปฏิบัติ เพื่อกำจัดทุกข์ให้ได้รับความสุขตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุดขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติของตนเอง
- (2.) ความทุกข์ของคน เกิดจากตัวคน โดยเฉพาะจากจิตของคนนี้เอง
- (3.) ความสุขระคับสามัญมีอยู่นอกตัวคน แต่ความสุขระคับสูงสุดมีอยู่ในตัวคน ซึ่งทำให้เกิดได้โดยอาศัยวิธี การควบคุมและกำจัดค้นหาตามลำดับขั้นจนสามารถกำจัดหมด สิ้นไปได้โดยที่สุด
- (4.) ความสุขที่เกิดจากจิตสูงกว่าความสุขที่เกิดจากกายหรือ เกิดจากวัตถุภายนอก

5. มนุษย์เป็นสัตว์เหตุผล

พุทธปรัชญาส่งเสริมความสามารถของมนุษย์ในการคิดหาเหตุผล หลักคำสอน ทาง ๆ ในพุทธศาสนาจึงมักประกอบไปด้วยเหตุผลให้คิดเอง พระพุทธองค์ทรงเคยตรัสเน้น กับพระอานนตถึงการทำพระภิกษุของคฤหัสถ์ถาม ถ้าจะแสดงธรรมใหม่อันฟังแล้ว ต้องแสดง ธรรมโดยอ่างเหตุและผล เพื่อให้อันฟังได้พิจารณาญาณไตรตรองหาเหตุผลเอง เพราะมนุษย์ สามารถที่จะคิดหาเหตุผลจาก เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เอง ผู้สอนเป็นแต่แนะนำแนวทางให้ เท่านั้น แม้แก่พระพุทธองค์ทรงยอมรับว่าพระองค์เป็นแต่เพียงแนะนำแนวทางให้ ส่วนการ คิดพิจารณาหาเหตุผลจากข้อธรรมต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล

ศกฺรอนนทฺ การแสดงธรรมแก่ผู้นอนไม่ใช้ทำไถ่กาย ภูิกษุเมือจะแสดงธรรมแก่ผู้นอน ฟังทั้งธรรม 5 ประการไว้ภายในแล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้นอน ธรรม 5 ประการ เป็นไฉน คือ ภูิกษุ ฟังทั้งใจวา

เราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับ 1

เราจักแสดงอ่างเหตุผล 1

เราจักแสดงธรรมว่าด้วยความเอนดู 1

เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม 1

เราจักไม่แสดงให้กระทบคนและผู้นอ 1

...เราทราบชัฏกรรมเป็นที่สลักกิเลสเพียงครั้งลุดถูกรูดอก บอกร่างแทนทั้งหลาย
แล้ว ท่านทั้งหลายพึงทำความเพียร เครื่องยังกิเลสให้เรารอน พระศาสดาทรงหลาย
เป็นแต่เมฆอกชนทั้งหลาย.... 2

ในเกสัวรรค เกสัสูตร อังคตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสกับสารณูณีกุมาร ชื่อเกสั
ถึงวิธีสั่งสอนพระธรรมที่พระองค์ทรงไขอวย 4 วิธีคือ

วิธีแรกที่ทรงเลือกใช้ก่อน คือ ทรงสอนโดยใช้วิธีละมุนละม่อม โดยชี้ให้เห็นผล
ของการประพฤติที่ประพฤติกว้าง ถ้าไม่ใคร่ผลจึงจะทรงใช้วิธีรุนแรง คือแสดงผลของการ
ประพฤติชั่ว วิธีที่ 3 ทรงใช้ทั้ง 2 วิธีแรกร่วมกัน คือทรงสั่งสอนโดยชี้ให้เห็นผลของการ
ทำความดีและความชั่วแสดงว่าไม่ว่าใครจะมีความสามารถคิดหาเหตุผลและรู้จักผิดชอบชั่ว
ดีได้โดยตนเองของมนุษย์ ถ้าการสั่งสอนทั้ง 3 วิธีนี้ไม่ใคร่ผล พระองค์จะทรง "ฆา"
อย่างค้ำในวินัยของพระอรหันต์ คือไม่สนใจที่จะสั่งสอนผู้นออีก 3

นอกจากนี้ในเกสัปคตสูตร (กาลามสูตร) ก็กนิมิต อังคตตรนิกาย พระพุทธเจ้า
ยังทรงแนะนำเกี่ยวกับหลักความเชื่อที่ชาวพุทธควรยึดถือ คือ อย่านำความเชื่อถือในสิ่งใด
ง่าย ๆ ควรใช้สติปัญญาพิจารณาด้วยเหตุผล ด้วยความรอบคอบทุกด้านก่อนที่จะปักใจ เชื่อ
โดยทรงให้คำเตือนไว้ 10 ประการคือ

1 อัง.ปฎิจก.อุทายิสัทร. 22/159/187

2 ขุท.คานา.มรรควรรค. 25/30/43

3 อัง.จตุกก.เกสัสูตร. 21/111/132

1. อยะ เชื่อถือโดยทั้งคาม ๆ กันมา
2. อยะ เชื่อถือเพราะเป็นจารีตประเพณี
3. อยะ เชื่อถือเพราะคนชาว
4. อยะ เชื่อถือโดยอ้างคำร่า
5. อยะ เชื่อถือโดยเห็นึกเคาเอา
6. อยะ เชื่อถือโดยการคาดคะเน
7. อยะ เชื่อถือโดยการอนุมานและอุปมานตามหลักตรรกวิทยา
8. อยะ เชื่อถือโดยชอบใจวาทองกันกับความเชื่อถือเดิมของตน
9. อยะ เชื่อถือโดยศรัทธาในตัวบุคคล
10. อยะ เชื่อถือโดยนับถือว่าเป็นครูของตน

หลักความเชื่อ 10 ประการนี้ สรรปได้วา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำมิให้ควนเชื่อถือ
แหล่งความรู้ใด ๆ ทั้งสิ้น ไมวาจะเป็นชาวลื้อ ประเพณี คำร่า การคาดคะเน การคิด
เหตุผลตามหลักตรรกวิทยาหรือบุคคลทุกประเภท แต่ควร เชื่อถือหลังจากที่ได้ใช้สติปัญญา
ใครครวญอย่างรอบคอบทุกคานควยเหตุผล

เมื่อใด ทานทางหลายพึงรควยตนเองวา ธรรมเหล่านเป็นอกศล ธรรมเหล่านมีไทย
ธรรมเหล่านทานผุรติเคียน ธรรมเหล่านใครสมทานใหม่บริบูรณ์แล้วเป็นไปเพื่อสิ่งไม
เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข เมื่อนน ทานทางหลายควรละธรรมเหล่านเสีย... เมื่อใด
ทานทางหลายพึงรควยตนเองวา ธรรมเหล่านเป็นอกศล ธรรมเหล่านไม่มีไทย ธรรม
เหล่านทานผุรสรุเสริญ ธรรมเหล่านใครสมทานใหม่บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อสุข เมื่อนน ทานทางหลายควรเขาดังธรรมเหล่านนอย....¹

¹ อัง.กิก.เกสปุคคสูตร. (กาลามสูตร) 20/505/212

โดยสรุปมนุษย์ตามทรรศนะพุทธปรัชญาจึงเป็นสัตว์เหตุผล มีสติปัญญา รู้อิทธิและสามารถไตร่ตรองหาเหตุผลด้วยตัวเองได้ ศรัทธาซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนควรมี จึงเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา หมายถึงเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นหลังจากได้พิจารณาด้วยเหตุผลแล้ว คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอนเกี่ยวกับเรื่องศรัทธาทุกแห่งจึงมีปัญญากำกับอยู่ด้วยเสมอ¹

6. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ปัญหาเกี่ยวกับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาที่มีผู้สนใจถกเถียงกันมากโดยเฉพาะในวิชาจิตวิทยา เพราะเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องถึงเจตจำนงเสรีของมนุษย์ หากมนุษย์มีเจตจำนงเสรีอย่างแท้จริง มนุษย์ไม่ควรอยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมโดยสิ้นเชิง แต่หากสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ก็ย่อมทำให้เจตจำนงเสรีของมนุษย์ (หากมี) ต้องบกพร่องไป

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ในธรรมชาติของมนุษย์ตามทรรศนะพุทธปรัชญา โดยพิจารณาหลักธรรมสำคัญ ๆ ใน ศาสนาพุทธดังกล่าวแล้วข้างต้น ได้ขอสรุปข้อเสนอประการหนึ่งว่า มนุษย์มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์โดยธรรมชาติ จึงน่าพิจารณาเป็นประเด็นต่อไปว่า ตามทรรศนะพุทธปรัชญามนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร

ตามทรรศนะพุทธปรัชญา ชั้นที่ 5 ที่ประกอบขึ้นเป็นมนุษย์นั้นรับรู้สิ่งต่าง ๆ เอาไว้โดยตลอดเวลา ไม่ว่าจะจากการอบรมสั่งสอน จากชนบทธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมหรือจากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ สะสมเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า สถานะการณ์และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นชนบทธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การอบรมสั่งสอน การคบค้าสมาคมกับบุคคลอื่นย่อมมีอิทธิพลที่จะผลักดันให้แต่ละคนหันเหไปในทางใดทางหนึ่งเสมอ ดังพุทธวจนะในมงคลสูตรว่า

¹ สรีร ภูงาณภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพุทธศาสนา, (โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 236.

การไม่คบคนพาล 1 การคบบัณฑิต 1
 การบูชาบุคคล ที่ควรบูชา 1 นี้เป็นอุคมมงคล
 การอยู่ในประเทศอันสมควร 1
 ความเป็นผู้มีบุญอันกระทำแล้วในกาลก่อน 1 การตั้งตนไว้อชอบ 1 นี้เป็นอุคมมงคล
¹

"การอยู่ในประเทศอันสมควร" หมายถึงการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี เหมาะสมแก่
 สภาพของตน

"อุคมมงคล" แปลว่าเหตุ เป็นเครื่องถึงซึ่งความเจริญสูงสุด

ในสมถสูตร สัจจวรรค ทศยปัณณาสก อังคตตรนิกายโลกลาวถึง บ้าน นิคม
 ชนบทและประเทศที่ควรเสพ และที่ไม่ควรเสพ (อยู่อาศัย) ไววา ที่โคที่เสพแล้วกุศลธรรม
 เจริญ อกุศลธรรมเสื่อมเป็นที่ควรเสพ แต่ที่โคที่เสพแล้วอกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม
 เป็นที่ไม่ควรเสพและควรออกห่าง²

ในบรรดาอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมประการต่าง ๆ นั้น พระพุทธองค์ทรงเน้น
 อิทธิพลจากการคบเพื่อนมากกว่าคำอื่น ๆ ไฉนจะเป็นระคัมภรพพิทหรือขราวาส ภิกษุ
 ที่ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติและปัญญาวิมุตติอันพึงเป็นภิกษุที่อยู่ในเสนาสนะที่เหมาะสม คือ
 ที่ตั้งไปมาสะดวก สงบเงียบ ไม่อึกทึก ไม่ขาดแคลนเครื่องยังชีพ มีพระผู้ใหญ่เป็นพุทธ
 ทรธรรมวินัย และให้ความรู้โดยไม่มีคัมภ³

¹ขท.ขท.มงคลสูตร. 25/6/3

²อัง.ทสก.สมถสูตร. 24/54/102

³อัง.ทสก.เสนาสนสูตร. 24/11/17

ในอรรถกถา มหาสติปัฏฐานสูตร มีกล่าวถึง วิหารที่ไม่ควรแก่การอาศัย เพื่อ
เจริญสมาธิภาวนาหลายประการ เช่น วิหารใหญ่ วิหารใหม่หรือเก่าคร่ำคร่า ไกลทาง
ไกลสระ ไกลกอดอกไม้และวิหารอันมีเครื่องกัณฑ์ยามิตร เป็นต้น¹ "...อีกประการหนึ่ง
ภิกษุเป็นผู้มีมิตร มีสหาคี มีเพื่อนดี ถูกภิกษุทั้งหลาย ชอบที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตร มีสหาคี
มีเพื่อนดี นี้เป็นธรรมกระทำพึง ฯ...."²

สำหรับบุคลที่ตรงแสดงกิจที่ควรทำก่อนลงมือปฏิบัติธรรมในพุทฺธิจ 7 คือ

1. ตั้งตนอยู่ในศีล (อย่างน้อย ศีล 5)
2. คัดปลีโพธิ เครื่องกังวล 10 ประการ
3. แสวงหากัณฑ์ยามิตรที่มีความรู้ในการให้กรรมฐาน
4. ศึกษาอบรมในกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน
5. เว้นจากสถานที่ที่เป็นโทษแก่การปฏิบัติธรรม
6. อยู่ในสถานที่ที่สะดวกสบายแก่การปฏิบัติธรรม
7. คัดขุททกปลีโพธิ คือเครื่องกังวลเล็ก ๆ น้อย ๆ³

บุคคลควบคุมใจ ขอมแล้วจง
คบคนที่เสมอกัน ขอมไม่เสมอกันในกาลไหน ๆ
คบคนที่สูงกว่า ขอมพลันเกินชั้น
เพราะฉะนั้น จึงควรคบคนที่สูงกว่าตน⁴

¹ ทัช เปลงวิทยา, คัมภีร์ธรรม (ม.ป.ท.), 2515, หน้า 617.

² อัง.ทสก.นาถสูตรที่ 1. 24/17/28

³ ทัช เปลงวิทยา, คัมภีร์ธรรม (ม.ป.ท.), 2515, หน้า 282.

⁴ อัง.ติก.ชคฺจนฺตฺร. 20/466/144

"คนที่สูงกว่า" ในที่นี้หมายถึง คนที่สูงกว่าด้วยความคิด ด้วยคุณธรรมและด้วยความประพฤติ ไม่ใช่ไชยศรัทธาบรรคาคักดิ์หรือความร่ำรวย

นรชนโคหอปุลาเนาควยไบหยากา แมไบหยากาของนรชนนั้นกยอุมมีกลิ่นเนาฟุงไปฉินโต การเขาไปเสัพเพณพาลกฉินนั้นเหมือนกัน นรชนโคหอกฤษดาควยไบไม แมไบไมของนรชนนั้นกยอุมหอมฟุงไปฉินโต การเขาไปเสัพเพณักปฺราษฏกฉินนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้นมัตติกรูความเปลี่ยนแปลงของบุคคลหอบไไมแล้ว ไไมควรเขาไปเสัพเพณอัสติบรุษ ควรเสัพเพณอัสติบรุษ ควยวอัสติบรุษยอมนำปฺสนุรก สติบรุษยอมพาไปให้ถึงสคติ ฯ¹

พระพุทธองค์ทรงตระหนักดีว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การอบรมสั่งสอน การคบมิตร ตลอดจนการอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ย่อมจะก่อรูปเป็นบุคคลิกภาพอันเป็นหน่วยรวมของบุคคลนั้น จึงกล่าวได้ว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อมนุษย์ตามทรรศนะพุทธปรัชญา อย่างไรก็ตามพิจารณาจากหลักอริยสัจ 4 ที่ยืนยันว่าปัญหาของมนุษย์คือความทุกข์นั้นเป็นปัญหาที่มนุษย์แก้ไขได้ควยปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง และมนุษย์ที่ปฏิบัติตัวถูกต้องตามอริยมรรคมีองค์ 8 จะสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้เท่าเทียมกับทุกคน พระพุทธองค์ทรงเป็นตัวอย่างที่ดียิ่งที่สุดที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์สามารถเอาชนะอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมได้โดยสิ้นเชิงและโดยที่สละแมการ เอาชนะตนเองซึ่งยากลำบากมากกว่า ก็ไม่พบความสามารถและความเพียรพยายามของมนุษย์ไปได้ จึงนำไปสู่ข้อสรุปในที่สุดได้ว่า พุทธปรัชญายอมรับว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์อย่างมาก โดยเฉพาะในระดับปกฺรณ โดยธรรมชาติมนุษย์อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งในทางที่ดีหรือทางที่เลวอยู่ตลอดเวลา และมนุษย์ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวมากกว่า เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ตั้งใจยากกว่า สิ่งแวดล้อมที่จะชักจูงไปในทางเสื่อมจึง เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์ได้มาก คราวใดที่มนุษย์ดำเนินชีวิตไปอย่างหะหลวม ไหลไปตามกระแสลมของ

¹ขุท.ชาดก. สัตติกัมพชาดก. 27/2152/409

ก็เลิศค้นหา ทรายนันมนุญจะตกเป็นทาสของสิ่งแวกดอมและไร เสรีภาพแท้จริง ภาระหนัก
 คคือการเอาชนะอิทธิพลของสิ่งแวกดอมไม่เกินความสามารถของมนุษย์ไปได้ มนุษย์จะมี
 เสรีภาพอย่างสมบูรณ์เมื่อสามารถดำรงอยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งแวกดอมทุกประการ และ
 พระพุทธองค์เองทรงเป็นตัวอย่างยืนยันว่าสิ่งแวกดอมจะมีอิทธิพลต่อมนุษย์มากหรือน้อย
 ขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์เอง หรืออาจกล่าวได้ว่าอยู่ที่ความสมัครใจของมนุษย์
 เอง และโดยที่สุกแล้วมนุษย์สามารถจะหลุดพ้นจากอิทธิพลของสิ่งแวกดอมได้โดยสิ้นเชิง
 เมื่อบรรลุ "อนุปาทิเสสนิพพาน"

7. ประเภทของมนุษย์ ตามทรรศนะพุทธปรัชญา มนุษย์ในสถานะภาพธรรมชาติ สามารถ
 แบ่งประเภทออกได้ 4 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

- (1) แบ่งตามเพศ
- (2) แบ่งตามปัญญา
- (3) แบ่งตามจริต
- (4) แบ่งตามกถธรรม

7.1 มนุษย์แบ่งประเภทตามเพศ

ในอัครคัมภีร์โลกกล่าวถึงชีวิตในระยะแรกเริ่มว่ายังไม่มีการแบ่งเพศและไม่มีรูปร่าง
 สนิฐานที่แน่นอน ชีวิตคอย ๆ มีวิวัฒนาการทีละน้อย มีร่างกายแข็งกล้า ปรากฏเป็นรูปร่าง
 สนิฐานชัดเจนขึ้น เมื่อวิวัฒนาการมาถึงยุคมนุษย์รับประทานข้าว (สำลี) เป็นอาหารก็เริ่ม
 มีลักษณะอาการของเพศปรากฏเป็นหญิงและชาย

ตามทฤษฎีพระพุทธรูปหญิงและชายมีความแตกต่างกันทั้งทางร่างกายและจิตใจ พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ 6 รูปสังคหวิภาค ไคถลาวถึงภาวรูปาเป็นรูปธรรมที่ แสดงให้รูสภาพหญิงและชาย โดยอาศัยรูปราง สันฐาน เครื่องหมาย นิสัยและกิริยาอาการ เป็นเครื่องแสดง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. อิตถิภาวรูป รูปที่แสดงให้รูสภาพหญิง ซึ่งมี

สภาพของหญิง เป็นลักษณะ	อิตถิภาว ลक्षण
มีปรากฏการณ์ของหญิง เป็นกิจ	อิตถิติปกาสน รสี
มีอาการของหญิง เป็นตน เป็นผล	อิตถิลิงคาคาหีน การณาว ปุจฺจุปฏฺฐาน
มีมหาภูตรูปทั้ง 4 เป็นเหตุใกล้	จคมหาภูต ปทฺฐฐาน

2. ปรีสภารูป รูปที่แสดงให้รูสภาพชาย ซึ่งมี

สภาพของชาย เป็นลักษณะ	ปรีสภาว ลक्षण
มีปรากฏการณ์ของชาย เป็นกิจ	ปรีโสติปกาสน รสี
มีอาการของชาย เป็นตน เป็นผล	ปรีสลิงคาคาหีน การณาว ปุจฺจุปฏฺฐาน
มีมหาภูตรูปทั้ง 4 เป็นเหตุใกล้	จคมหาภูต ปทฺฐฐาน

ความแตกต่างระหว่างหญิงและชายหรือสิ่งที่เป็นเครื่องแสดงให้รูว่าเป็นหญิงหรือชาย จึงมีสภาพหรือรูปร่างลักษณะ ปรากฏการณ์หรือสภาพความเป็นอยู่และนิสัย และกิริยาอาการ รวม 4 ประการคือ

(1) ลึงค รูปร่างสันฐานที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิด ซึ่งจะปรากฏตั้งแต่เมื่อคลอดออกมา

(2) นิมิต เครื่องหมาย หรือสภาพความเป็นอยู่ เครื่องหมายนั้นหมายถึง สิ่งที่ปรากฏออกมา สำหรับหญิงออกกัเวรมุโตะขึ้น สำหรับชายก็มีหนวดมีเครา ส่วนสภาพความเป็นอยู่นั้น หญิงก็ชอบเย็บปักถักร้อย เขาครวัว ชายก็ชอบทอขยตี ยิงปืนผาหนาไม

¹ ขุนสรพกิจโกศล, คู่มือการศึกษา รูปสังคหวิภาค พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ 6, (คณะธรรมสภาัจฉา วัดมหาธาตุ, 2518), หน้า 38.

(3) กุศุ หมายถึงนิสัย คือความประพฤติที่เคยชิน หญิงกุ่มนวล อ่อนโยน
เรียบร้อย ส่วนชายกหวาหาญ เขมแข็ง ว่องไว

(4) อากัป กิริยาอาการ หญิงกัษมชอย เอียงอาย ชายก้องอาจ เค็ดเดี่ยว¹

ภาวรูปเป็นรูปที่เกิดจากกรรมหรือมีกรรมเป็นปัจจัยให้เกิดที่เรียกว่ากัมมรูป กรรม
ที่ทำให้ได้อัตถิภาวรูป ทานวาเพราะชาติปางก่อนได้ประกอบกุศลกรรมอย่างอ่อน ที่เรียกว่า
ทุพพลกุศลกัมม เป็นกรรมที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสแต่เจือปนไปด้วยความไหวหวั่น
(อวิสุทธาการ) ส่วนที่ไคปริสาารรูป ทานวาเพราะอดีตชาติได้ประกอบกุศลกรรมที่ส่งส่ง
ด้วยศรัทธา ความเลื่อมใส แรงด้วยอธิโชนกความซื่อซาคปราศจากความหวั่นไหว อันจะ
เป็นเหตุให้เกิดความมอหอยอน กุศลกรรมอย่างนี้เรียกว่า พลวกุศลกัมมเป็นกุศลกรรมอันทรง
พลัง จึงยังให้เกิดเป็นชาย²

เมื่อหญิงและชายมีความแตกต่างกันทั้งทางกายและจิตโดยธรรมชาติเช่นนั้น จึงนำ
จะมีความไม่เท่าเทียมกันอยู่ในระหว่างเพศทั้งสองตามทรรศนะพุทธปรัชญา ผู้วิจัยจึงตั้ง
จุดมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์สถานภาพของหญิงและชายตามทรรศนะพุทธปรัชญา ใน 3
ประเด็นคือ

- (1) โอกาสในการบรรลุคุณธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ✓
- (2) ภิกษุและภิกษุณี
- (3) หญิง-ชายในฐานะปุตฺตน

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

(1) โอกาสในการบรรลุธรรมขั้นสูงในพระพุทธศาสนา

ตามธรรมเนียมพุทธปรัชญาหนึ่งไม่มีโอกาสจะเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกเทวราช พญามารและพรหม

กุรวิกทั้งหลาย ข้อที่สี่จะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีฐานะ มีใจโอกาสที่จะมีได้ กุรวิกทั้งหลาย แต่ข้อที่บรจะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฯ

กุรวิกทั้งหลาย ข้อที่สี่จะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นมีฐานะ มีใจโอกาสที่จะมีได้ กุรวิกทั้งหลาย แต่ข้อที่บรจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฯ

กุรวิกทั้งหลาย ข้อที่สี่จะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นมาร ฯลฯ จะพึงพรหมนั้น มีฐานะ มีใจโอกาสที่จะมีได้ กุรวิกทั้งหลาย ข้อที่บรจะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นมาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ ฯ

และในอรรถกถาชาคก เล่ม 1 กล่าวถึงประมวลธรรม 8 ประการที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าดังนี้

- 1 ความเป็นมนุษย์ 2 ความถึงพร้อมด้วยเพศ (เป็นบุรุษเพศ) 3 ความถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เป็นเพศสวางกุศลไว้มาก 4 ไตพบเห็นพระศาสดา 5 ไตบรพบหา 6 ความถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษ (มีโคณสมบัติ เป็นต้น) 7 ความถึงพร้อมด้วยบุญภักติสมาธิอย่างยิ่งยวด (เช่นโกป้าเพ็ญมหาวิจิตร 5) 8 มีฉันทะอันแรงกล้าในพระโพธิญาณ เพราะธรรมสโมธาน 8 ประการนี้ อภินิหารยอมสำเร็จได้ ฯ

นรชนทั้งหลาย ผู้เพียบพร้อมด้วยองค์คุณทุกอย่าง ดังกล่าวมานั้น เป็นแน่นอนว่าจะไถ่ตรัสรู้ เมื่อทองเหี่ยวอยู่ในวิภวสังสารตลอดกาลนานแม้ตั้งรอยโกฏิบุป ก็ไม่เกิดในอเวจีมหานรก และไม่เกิดในโลกกัมมกริณนรกทั้งหลายเหมือนกัน ไม่เกิดเป็นนิชฌามัตถิกเปรต ขุปปิปาติกเปรต กาลกัญชิกเปรต แม้ถึงจะเกิดในทุคติก็ไม่

เกิดเป็นสัตว์เล็ก ๆ เมื่อเกิดในหมันนัยกไม่เป็นคนบอกแต่กำเนิด ไม่เป็นคนหู
หนวก ไม่เป็นคนใบ้ ไม่เป็นหญิง ไม่เป็นอกโทพญชก ไม่เป็นมัดเข่าก ผู้
นั้นนอนวาระโคตรสฺรยอมนไม่เป็นเนียบเนื่องอยู่ในพวกอกัพพบุคคลกฺงกลาวมา เป็น
ผู้พ้นจากอนันตริยกรรม 5 ประการ มีโคจรบริสุทธิทุกอุยง ไม่สรวงเสพมิจฉา
ทฎฐิ มีความเห็นเป็นกรรมวาทีและกิริยาวาที แมจะอยู่ในสววรรคไม่เกิดใน
อสังกัภพ เพราะอยู่ในเทวคานันตฺฐาวาสังหลาย ย่อมไม่มีอุปนิสัยอันเป็นเหตุสฺรราง
กตลุมมาก เป็นเนอุมใจไปในเนกขัมมะ เป็นสัปปรช ไม่ติดอยู่ในภพนอยภพใหญ่
เป็นผู้ประพฤดิเป็นประโยชน์ชนแกชาวโลก บำเพญนารมีทุกอย่างครบบริบูรณ์ ๗

การที่กล่าววาศรีจะเป็นพระพุทธรเจ้าไม่ได้ น่าจะหมายเอาเฉพาะชาติที่เกิด
เป็นหญิงเท่านั้น เพราะมีปรากฏในที่นิกาย มหาวรรค กล่าวถึงนางโคปีหรือโคปีกา
ไม่พอใจในความเป็นสตรี ทำความดี ปรารถนาเป็นบุรุษตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร
ในสววรรคณคาวคังส มีนามว่าโคปกเทวบุตร

ในเมืองกบิลพัสดุ์เอง ได้มีสาวกชิตานามว่า โคปีกา เป็นคนเลื่อมใสใน
พระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ บำเพญที่อุบริบูรณ์ นางคลายจิตในความเป็น
สตรี อุมรจิตในความเป็นบุรุษ เมองหนาแตกตายเพราะกายแตกเขวถึงสคติโลก
สววรรค ถึงความอยรุมกับเทวคานันตฺฐาวคังส ถึงความเป็นบุตรของชาวพระองค์
พวกเทวคานคาวคังสนัน รุจกเธออย่างนั้นว่า โคปกเทวบุตร ๆ....²

ในขุททกนิกาย เถรคตาดาก็กล่าวถึงพระนางสิริมหามายาพระพุทธรมารดา
ท้วงคตแล้วไปเกิดเป็นเทพบุตรในสววรรคณคฺฐิต

อรรถกถาอฎฐสาธินี, สมาคมกษุณคควาทางพระพุทธรศาสนา โรงพิมพ์อฎพล
พิทยา, 2506, หน้า 87.

๒ที่.มหา.สัถกบัญหฺสตร. 10/252/241

...สมเด็จพระนางเจ้ามายาพระมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะเป็นพระพทธมารดา
ทรงบริหารพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์มาควยพระกรรม เสด็จสวรรคตไปบังเกิดอยู่
ในไตรภพ สมเด็จพระนางเจ้ามายาเทวีนั้น ครั้นสวรรคตจตุโลกนี้แล้ว ทรง
พรึงพรอมควยกามคุณอันเป็นที่พิศ มีหมนางฟ้าหอมล้อม บันเทิงอยู่ควยเบญจกามคุณ
.....
1

ดังนั้นสตรีที่ทำความดีแล้วปรารถนาไปเกิดเป็นบุรุษ และตั้งความปรารถนาเพื่อ
จะได้เป็นพระพทธเจ้านั้นจะทำได้ อีกอย่างหนึ่งโดยภาวะทางสรีรวิทยาตามธรรมชาติ
เพศสตรีมีความลำบากมากกว่าเพศบุรุษ หากปรารถนาพทุภุมิเพศสตรีย่อมไม่สะดวกคอก
การบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ สตรีที่ปรารถนาพทุภุมิ (ถามี) ประการแรกยอม
ปรารถนาที่จะพ้นจากเพศสตรี เมื่อมีความปรารถนาอยู่อย่างนั้นและบำเพ็ญบารมีไปตาม
ลำดับก็จะพ้นจากเพศสตรีโดยเกิดใหม่ในเพศของบุรุษอย่างนางโคปิกา ที่พระพทธเจ้า
ครัสว่า "ขอที่สตรีจึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีโชธฐานะ มีโชโธกาที่
จะมีได้ " นั้น พระองค์คงมิได้หมายความว่าสตรีไม่มีความสามารถที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อ
พระโพธิญาณ แต่คงทรงหมายความว่า ผู้บรรลพพระสัมมาสัมโพธิญาณทั้งที่ยังมีเพศเป็น
สตรีอยู่นั้น ไม่มีทางจะเป็นไปได้ เพราะถาสตรีได้ปรารถนาพทุภุมิ สตรีนั้นจนถึงชาติที่
ครัสรู้ เป็นพระพทธเจ้ายอมละเพศสตรีของตนไปนานแล้ว

ส่วนการที่สตรีไม่อาจเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกเทวราชพญามารและพระ
พรหมนั้น พระอรธฤถจารย์กล่าวไว้ เพราะเพศของสตรีเป็นเพศต่ำ เช่น รูปราง
ท่าทางและสัมผัสชวนให้รักใคร่มากกว่าที่จะน่าเกรงขาม

ในกรณีชาวเขาเห็นวานาจะเป็นเพราะธรรมชาตินิสัยของหญิง เป็นอุปสรรค
มากกว่าอย่างอื่น โดยพิจารณาจากพระพทธวจนะที่ทรงประทานแก่พระอานนท เมื่อพระ
อานนทูลถามว่าอะไรเป็นเหตุให้หญิงนั่งในสภา ประกอบการงานใหญ่ ๆ ไปนอกเมือง
(ไปเก็บเงินไถล ๆ) ไม่ได้ ว่า "...คุณอรานนท มาตุคามมักโกรธ มักริษยา มีความ

ตระหนี่ มีปัญญาธรรม กุศลอันเห็นแก่ เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้มัจจุคามั่งในสภามิ
ได้ ประกอบการงานใหญ่ ๆ ไม่ได้ไปนอกเมืองมิได้ ฯ 1

อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากนี้แล้ว พึงสามารถเข้าถึงอุดมคติอันสูงสุดของพระพุทธ
ศาสนา คือความเป็นพระอรหันต์และการบรรลุนิพพานได้เท่าเทียมกับชาย และในบรรดา
ภิกษุณีที่เป็นพระอรหันต์เหล่านั้นยังปรากฏว่ามีความสามารถเป็นพิเศษเฉพาะทางที่พระพุท
ธองค์ทรงยกย่องเป็นเอกทัศกะในคานตาง ๆ เช่นเดียวกับพระอรหันต์สาวกอีกด้วย² เช่น
ทรงยกย่อง

พระเขมาภิกษุณีเป็นเอกทัศกะทางมหาปัญญา เยี่ยงพระสาวุธ

พระอุบลวัณณาภิกษุณีเป็นเอกทัศกะในทางอิทธิวิธี เสมอด้วยพระมหาโมคคัลลาน

พระปฎาหาราภิกษุณีเป็นเอกทัศกะในทางพระวินัย กุศลจึงพระอุบาลี เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ว่ากิตติคุณของแต่จะใคร่รับผลสูงสุดด้วยการ
ประพฤติปฏิบัติชอบ "ทางนั้นชื่อว่าป็นทางตรง ที่ถนนชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสี
ง
กั้ง ประกอบด้วยล่อคือธรรม หิริเป็นฝาของรตนั้น สติเป็นเกราะกันของรตนั้น เรากล่าว
ธรรมมีสัมมาทิฐินำหนาวาเป็นสารถิ ยานชนคนมีอยู่แก่ญใด จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม
เขา (ยอมไป) ในสำนักพระนิพพานด้วยยานนั้นแหละ ฯ"³

1 อัง.จตุกก.กัมมัฏฐสาร. 21/80/96

2 อัง.เอก.เอกทัศกบาลี. 20/150/30

3 สัง.ส.อรรถาฐุสร. 15/144/43 ยาน - อริยมรรคมีองค์ 8 (ผู้วิชัย)

(2) ภิกษุและภิกษุณี

การบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนานั้นมีข้อกำหนดยุ่งยากมากกว่าการบวชเป็นภิกษุ ในขณะที่ภิกษุสงฆ์สามารถทำพิธีบวชให้แก่ภิกษุใหม่ได้เองนั้น ผู้ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณีจะต้องผ่านการทำพิธีบวชทั้งจากภิกษุสงฆ์และภิกษุสงฆ์ซึ่งจะสมบูรณ์อันตราภิกษุกรรมหรือธรรมสำหรับบวชที่ใ้ช้ตามบวชในพิธีสำหรับภิกษุมี 13 ข้อ และเพิ่มเติมสำหรับภิกษุณีเป็น 24 ข้อ ดังนี้²

อันตราภิกษุกรรม 13 คือคำถามที่ถามพระบวชเป็นภิกษุ 13 ประการได้แก่

1. อาพาธ เห็นปานนของเจ้ามี่หรือคือโรคเรื้อน
2. อาพาธ เห็นปานนของเจ้ามี่หรือคือโรคฝี
3. อาพาธ เห็นปานนของเจ้ามี่หรือคือโรคกลาก
4. อาพาธ เห็นปานนของเจ้ามี่หรือคือโรคมองคร้อ
5. อาพาธ เห็นปานนของเจ้ามี่หรือคือโรคลมมาหุน
6. เจ้ามี่เป็นมนุษย์หรือ
7. เจ้ามี่เป็นชายหรือ
8. เจ้ามี่เป็นไทหรือ
9. เจ้ามี่ไม่มีหนี้สินหรือ
10. เจ้ามี่มีโอรสภักฎหรือ
11. มารดา บิดา อุญาคแล้วหรือ
12. มีปีครบ 20 แล้วหรือ
13. บวทร จีวร ของเจ้ามี่ครบแล้วหรือ

เจ้าช้ออะไร

อุปัชฌายของเจ้าช้ออะไร

¹วินย.จุล.ภิกษุณีขันธกะ. 7/574/279

²คชธรรม, หน้า 619-621.

อันตรายิกขรภูมิ 24 คือคำถามที่ถามผู้จะบวชเป็นภิกษุณี 24 ประการ ได้แก่

1. เธอมีใจผุไม่มีนิกฺขหรือ
 2. เธอมีใจผุมีสักแตวานิมิตหรือ
 3. เธอมีใจผุไม่มีโลหิตหรือ
 4. เธอมีใจผุมีโลหิตเสมอหรือ
 5. เธอมีใจผุมีพยาธิในเสมอหรือ
 6. เธอมีใจผุมีน้ำมูกระปริบกะปรอบหรือ
 7. เธอมีใจผุมีเคอຍหรือ
 8. เธอมีใจเป็นหญิงบังเตาะหรือ
 9. เธอมีใจเป็นหญิงคล้ายชายหรือ
 10. เธอมีใจเป็นหญิงมีมรรคระคนกันหรือ
 11. เธอมีใจเป็นหญิง 2 เพศหรือ
 12. อาพาธเหมือนอย่างนุของเธอมือหรือคือโรคเรื้อน
 13. อาพาธเหมือนอย่างนุของเธอมือหรือคือโรคฝี
 14. อาพาธเหมือนอย่างนุของเธอมือหรือคือโรคกลาก
 15. อาพาธเหมือนอย่างนุของเธอมือหรือคือโรคมองครอ
 16. อาพาธเหมือนอย่างนุของเธอมือหรือคือโรคลมพาหุ
 17. เธอเป็นนมนุษย์หรือ
 18. เธอเป็นหญิงหรือ
 19. เธอเป็นไทหรือ
 20. เธอไม่มีหนส่นหรือ
 21. เธอไม่เป็นราชภฏหรือ
 22. มารคา บิคา สามีอนุญาติแล้วหรือ
 23. เธอมีอายุครบ 20 ปีแล้วหรือ
 24. บาคฺร จิวร ของเธอครบแล้วหรือ
- เธอชอะไร
ปวัตตินีของเธอชอะไร

จากอันตรายกกรรมของภิกษุและภิกษุณีที่พระพุทธรูปทรงกำหนดไว้นั้น ทำให้เห็น
ทรัพย์สินของพุทธบริษัทที่ต่อเพศหญิงไควา เป็นเพศที่คงได้รับความคุ้มครองจากผู้นเสมอ
เช่นเดียวกับสังคมนตรีในสมัยนั้นถือว่า หญิงเมื่อยังไม่มีครอบครัวอยู่ในความปกครอง
ของบิดามารดา เมื่อมีครอบครัวแล้วก็ตกอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของสามี หญิงที่มีครอบครัว
แล้วเมื่อวายเป็นภิกษุจึงต้องได้รับอนุญาตจากสามีเสียก่อน จึงจะบวชได้

นอกจากนี้พระพุทธรูปยังทรงวางเงื่อนไขพิเศษให้ภิกษุณีถือปฏิบัตินอกเหนือจาก
วินัยสงฆ์ไปอีก ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีพระวินิจฉัยว่าการที่มีสตรีมาบวชในพระพุท
ศาสนาจะทำให้พระธรรมวินัยคงอยู่ไม่ไคนานเท่าที่ควร โดยทรงกำหนดครุธรรม 8
ประการให้เป็นข้อปฏิบัติเพิ่มเติมจากวินัยสงฆ์สำหรับภิกษุณี

...ดูกรอานนท์ ถกาสตรีจักไม่ไคออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัย
ที่ตถาคตประกาศแล้ว พรหมจรรย์จักคงอยู่ไคนาน สัทธิธรรมจะตั้งตั้งอยู่ไคตลอดพันปี
ก็เพราะสตรีออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว บัคน
พรหมจรรย์จักไม่ตั้งอยู่ไคนาน สัทธิธรรมจักตั้งอยู่ไคเพียง 500 ปีเท่านั้น

ดูกรอานนท์ สตรีไคออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด ธรรมวินัยนั้น
เป็นพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ไคนาน เปรียบเหมือนตุระกลเขลาใดเขลาหนึ่งที่มีหญิงมาก
มีชายน้อย ตุระกลเหล่านั้นถูกพวกโจรบุลลัททรพยกว่าจักไคงาย อีกประการหนึ่ง เปรียบ
เหมือนหนอนชยอกที่ลงในนาข้าวสุกที่สมบรูญ นาวข้าวสุกนั้นไม่ตั้งอยู่ไคนาน อีก
ประการหนึ่ง เปรียบเหมือนเพลิงที่ลงในไร่รอยที่สมบรูญ ไร่รอยนั้นไม่ตั้งอยู่ไคนาน

ดูกรอานนท์ บัรุษกันท่านบแห่งสระใหญ่ไคกอนเพื่อไม่ไคน้ำไหลไป แม้นไค เรา
บัญญัติครุธรรม 8 ประการแก่ภิกษุณี เพื่อไม่ไคภิกษุณีละเมิกตลอคชวคคณัน เหมือนกัน

กรรม 8 ประการ จึงเปรียบเสมือนท่านที่พระพุทธรูปของคตรางสร้างไว้ก่อน เพื่อ
ให้คอยทำหน้าที่ป้องกันมิให้ภิกษุณีเป็นเหตุแห่งความเสื่อมของพระสังฆกรรมไคกาย มีราย
ละเอียดดังนี้

1. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามัญยกรรม
แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแนภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิด
ตลอดชีวิต
2. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแน ภิกษุณีต้องสักการะ
เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
3. ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ตามวันอุโบสถ 1 เข้าไปฟังคำสั่งสอน
1 จากภิกษุสงฆ์ทุกทั้งเดือน ธรรมแน ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่
ละเมิดตลอดชีวิต
4. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย โดยสถานทั้ง 3 คือ
โดยโคเห็น โดยโคยิน หรือโดยรังเกียจ ธรรมแน ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
5. ภิกษุณีต้องธรรมทัณฑ์แล้ว ต้องประพฤติกัมภีร์มานัตในสงฆ์ 2 ฝ่าย ธรรม
แน ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
6. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อศึกษาตามานามีสักกษานศึกษา
แล้วในธรรม 6 ประการครบ 2 ปีแล้ว ธรรมแน ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ
บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
7. ภิกษุณีไม่พึงทก บริภาษภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมแน ภิกษุณี
ต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
8. ตั้งแต่วันนี้เป็นคนไป บุคคลทางไมให้ภิกษุณีตั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุ
ตั้งหลาย สอนภิกษุณี ธรรมแน ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิด
ตลอดชีวิต¹

นอกจากกร4รรณ 8 แล้ว พระพุทธองค์ทรงบัญญัติศีลสำหรับภิกษุถึง 311 ข้อ ในขณะที่ภิกษุมีศีลที่ต้องถือปฏิบัติเพียง 227 ข้อ เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ขอบัญญัติ เหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้นบังคับใช้ หลังจากที่มีพระสงฆ์กระทำกร4รรณที่ไม่สมควรแล้วทุกข้อ ไป จึงสามารถวิเคราะห์ได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ว่า ธรรมชาติของเพศหญิงมัก ห้วนไหวง่าย ไม่เข้มแข็งเท่าชาย และมักเป็นศูนย์กลางครอบครองด้วยอำนาจอารมณ์ เมื่ออยู่ ร่วมกันในคนหนุ่มมาก จึงมักเกิดเหตุไฟของวิวาทหรือเกิดความไม่สงบใดมากกว่าชาย นอก จากนี้ขอบัญญัติส่วนหนึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นไปเพื่อสวัสดิภาพของภิกษุณีเองด้วยประการหนึ่ง เช่น การห้ามมิให้ภิกษุณีอาบน้ำในที่เปลี่ยวตามลำพัง หรือการที่ภิกษุณีต้องไม่ยอมตามลำพัง ในป่า หรือเดินทางไปในสถานที่หวาดระแวงโดยลำพัง เพราะหญิงเป็นเพศที่นายาคี สำหรับเพศตรงข้าม เป็นวัตถุแห่งกามกิเลส ธรรมชาติทางกายของหญิงก็ไม่อาจป้องกันตัว ของตัวเองได้เต็มที่เมื่อประสบอันตราย ดังปรากฏในปาจิตติยกถ์ ทุฎฐวรรค ซึ่งห้าม มิให้ภิกษุณีเดินทางกันโดยลำพัง ไปในสถานที่ซึ่งรูกันอยู่ว่ามีภัย เพราะปรากฏครั้งหนึ่งว่า ภิกษุณีหลายรูปเที่ยวจาริกกันไปโดยลำพัง ในที่ที่ไปลอคคายนอกเมืองแล้วถูกนักเลงประทุษร้าย (ขมขืน) พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติและบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุณีเดินทางไปนอกเมือง โดยลำพัง "อนึ่ง ภิกษุณีใด ไม่มีพวกเกวียนเป็นเพื่อน เที่ยวจาริกไปในสถานที่ซึ่งรูกันอยู่ ว่ามีรังเกียจ มีภัยเฉพาะหน้า ภายนอกภวภูมิมิเป็นปาจิตติยก" 1

กล่าวโดยสรุป เมื่อเราไตร่ตรองหาขอบุคคลต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างตนกเห็นจะต้อง ยอมรับโดยทั่วไปว่า ภิกษุณีนั้นอยู่ในฐานะที่คอยกว่าและต้องขึ้นอยู่กับฝ่ายภิกษุสงฆ์ มิได้มีสิทธิ ทัศเดียวกับภิกษุ แต่ความไม่เท่าเทียมกันนั้นมีได้มีสาเหตุมาจากอคติหรือการมีทัศนคติที่ ลำเอียงของพุทธปรัชญาเอง แต่เป็นความไม่เท่าเทียมกันที่เนื่องมาจากความแตกต่างกัน ในธรรมชาติทั้งทางกายและทางอารมณ์จิตใจระหว่างเพศทั้งสอง ด้วยทรรศนะที่เห็นว่า สตรีเพศมีธรรมชาติที่เป็นอุปสรรคต่อการถือเพศบรรพชิต แมว่าในระดับสูงสุดของการ

1วินย.ภิกษุณี.ปาจิตติยกถ์. 3/286/221 สิกขาบทวิมังค ธิบาย "มีรังเกียจ" ว่า คือมีสถานที่พวกโจรของสม บริโภค ยืน นั่ง นอน ปรากฏอยู่ในหนทางนั้น "มีภัยเฉพาะหน้า" คือมีคนถูกพวกโจรฆา ปลน ทุคติปรากฏอยู่ในหนทางนั้น

หลกพจนจะสามารถเข้าถึงได้เท่าเทียมกับชาย จึงปรากฏว่าภายหลังจากพุทธปรินิพพาน
แล้วพระอานนท์ได้ถูกพระเถระทั้งหลายปรับอาบัติทุกกฎ ในข้อที่ทำการชวนชวายเป็นสตรี
บวชในพระพุทธศาสนา¹ และการที่พระพุทธรูปของศตวรรษวางเงินไขมีให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี
ไคกาย ๆ ในเบื้องต้นนั้น ก็เป็นผลให้จำนวนภิกษุณีลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนหมดสภาพไป
ในที่สุดภายหลังจากพุทธปรินิพพานแล้วไม่นานนัก²

3. หญิง-ชายในฐานะปถุชน

เมื่อความปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่งที่บ่งถึงธรรมชาติอันต่ำของเพศ
หญิงที่เป็นอุปสรรคต่อการประพฤติพรหมจรรย์อย่างยิ่ง เช่น

...หญิง เป็นมดดินของพรหมจรรย์ หมัสตวันยอมมดค้อยในหญิงนี้...³

...คุณภิกษุทั้งหลาย เรายอมไม่พิจารณาเห็นรูปอันแมรปเดียว ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่ง
ความกำหนัด เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เป็นที่ตั้งแห่งความ
ผูกพัน เป็นที่ตั้งแห่งความหมกมุ่น กระทำอันตรายแก่การบรรลุมรรณ อันเป็นแดน
เกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม เหมือนรูปหญิงนเลย สัตว์ทั้งหลายกำหนดกั้นดี ใฝ่ใจ
หมกมุ่น พัวพันในรูปหญิง เป็นอยู่อยู่ใต้อาณาจักรรูปหญิง ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน
...คุณภิกษุทั้งหลาย หญิง เถื่อนอุยกคฺ ย่นอุยกคฺ นุ่งอุยกคฺ นอนอุยกคฺ นอนหลับแล้ว
กุก หวเราะกคฺ พุกอุยกคฺ ชบรองอุยกคฺ รองให้อุยกคฺ บวมขุ่นกคฺ ตายแล้วกคฺ
ยอมครอบงำจิตของบุรุษได้ คุณภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อจะกล่าวสิ่งใด ๆ ฟังกล่าว
โดยชอบว่า บวกรบรคแห่งมาร กฟังกล่าวมาตุคามนั้นแหละว่า เป็นบวงรพรักแห่ง
มาร โดยชอบใด ๆ

¹วินย.จุล.ปัจจุ.สังค.นค. 7/622/311

²ศัพท์ ปุณฺณภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน เล่ม 2 (สำนักพิมพ์
บรรณาการ, 2502), หน้า 376.

³สัง.ส.อุปถุสตร. 15/173/52

บุคคลพึงสนทนาควยเพชฌฆาตก็ ควยปีศาจก็ ฟังถูกของอุสรพินท์ก็ คายูกก็ ไม่
 ร้ายแรงเหมือนสนทนาสองต่อสองควมมากความเลย พวกหญิงยอมผูกพันชายหนุ่มหลง
 ควยการมองดู การหัวเราะ การนั่งหมอบล่อและการพุดอ่อนหวาน มาดูความนี้ มีโช
 ผูกพันเพียงเท่านั้น แมวมวมชน ตายไปแล้วก็ยังผูกพันชายใด กามคน 5 นี้ คือ รูป
 รุสียง กลิ่น รส และโณฏฐัพพะ อันเป็นที่รื่นรมย์ใจ ย่อมปรากฏในรูปหญิง เหลาชน
 ผูกพันหวังการพิศ ไม่กำหนดครุภาพ มงคลในกมลและภพนอภพใหญ่ในสงสาร ส่วนชน
 เหลาใจกำหนดครุภาพ ไม่มีภัยแก่ไท้ไหน ๆ เทียวไป ชนเหลานั้นบรรลุดังความสิ้น
 อาสวะ ย่อมข้ามฝั่งสงสารในโลกใด ๆ

และในบางแห่งก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญขอเพศหญิงอันเปรียบด้วยสินค้า
 หรืออยู่ในระดับเดียวกับอภัพบุคคลเลยทีเดียว "อำนาจ เป็นใหญ่ในโลก หญิง เป็นสูงสุด
 แห่งภคชะงัดหลาย ความโกรธ เป็นคังสนิมศัตรูในโลก พวกโจร เป็นเสนียดในโลก
 โจรนำของไปอยู่ยอมถูกห้าม แต่สมณะนำไปกลับเป็นที่รัก สมณะมาหาบอย ๆ บัดนี้ขอม
 ยินดีต้อนรับ ฯ"²

อันสิ่งสแห่งการรักชาติ กาเมสุมิจฉาจาร ซึ่งมีอยู่ 20 ประการ เช่น ทำให้
 เป็นคนไม่มีชาติศัตรู เป็นที่รักแห่งชนทั่วไป มีอินทรีย์ 5 บริบูรณ์ ฯลฯ และประการหนึ่ง
 ใน 20 ประการคือไม่อาภัพ ไม่ตองเกิดเป็นหญิงหรือกระเทย

"อิตฺถิภาวปฏิลาภสฺส วา นปฺสฺสคฺคปฏิลาภสฺส วา อภัพฺพตา"³

โดยเฉพาะในชาดกจะเห็นว่ามีการกล่าวโทษของหญิงมาก เช่นใน กษาลชาดก
 จะพรรณนาถึงความร้ายกาจของสตรีร้ายมากมาย โดยเปรียบเทียบว่าชายยิ่งกว่าโจร
 ผู้ถือดาบอยู่ในมือ นากล้วยิ่งกว่าปีศาจอันร้าย และเป็นอันตรายยิ่งกว่างูพิษ มีบทบาท

¹ อัง. ปญจก. มาตปตติกสูตร. 22/55/68

² สัง. ส. อิศสรสูตร. 15/212/60

³ วัช. แปลงวิทยา, ศบธรรม, [ม.ป.ท.], 2515, หน้า 728.

เป็นผู้ย่ำยีจิตใจของโลก มีอาวุธคือการพ่นร้ายบ่วงและการเจรจา ไคชื่อว่าอาจหาชายควย
 ราวตะและโทะสะ ชายใดตกอยู่ในอำนาจหญิงแล้วยอมไม่รุ่งเรืองเหมือนพระจันทร์ถูกราหูจับ¹
 "ไฟกินเปรียง 1 ซางสาร 1 งูเห่า 1 พระเจ้าแผ่นดิน ผู้โคมรชาติแขก 1 หญิงทุกคน 1
 ึ่ง 5 นี้ คนพิงคบหาควยความระมัดระวังเป็นนิตย์ เพราะวาสิ่งทั้ง 5 นั้นมีอริยาตย์ทรู
 ไคยาก ๆ"²

ในประเด็นเมื่อพิจารณาด้วยความเป็นธรรม ต้องยอมรับว่าพระพุทธองค์ทรงมอง
 ทรงตามธรรมชาติและทิวทัศน์เหมือนว่าพระองค์ทรงมุ่งยกเอาธรรมชาติของหญิงอันเป็นที่รักต่อ
 การประพศิพรหมจรรย์มากล่าวไว้มาก ก็เพราะคำสั่งสอนในพระไตรปิฎกนั้นส่วนมากเป็น
 คำสั่งสอนให้ทรงประทานให้แก่บรรดาภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นชาย และสิ่งที่รบกวนชายมากที่สุดคือ
 หญิง ซึ่งโดยขอเท็จจริงแล้วอันตรายต่อหญิงที่มีมาจากชายก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ดัง
 ไคกล่าวแล้วข้างตน นอกจากยังมีข้อความหลายแห่งในพระไตรปิฎกเช่นกันที่กล่าวถึง
 ธรรมชาติของเพศหญิงควยความเห็นอกเห็นใจ และยกย่องในคุณคาเช่นในสังยุตนิคา
 สฬายตนวรรค ก็มีกล่าวถึงความทุกข์โดยเฉพาะของสตรีตามธรรมชาติ 5 อย่าง ซึ่งมี
 นอกเหนือไปจากบรุษคือ

คุณภิกษุทั้งหลาย ความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามที่ตนจะต้องเสวย เวนจาก
 บรุษ 5 อย่างนี้ ความทุกข์ 5 อย่างเป็นไฉน คือความทุกข์ในโลกนี้ มนุษย์กำลังดำ
 ไปสู่สกุลผู้เวรจากญาติ อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่ง ของมาตุคามขอตนที่ตนจะต้อง
 เสวย เวนจากบรุษ ฯ

อีกประการหนึ่ง มาตุคามมีระดู อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามตาม
 ขณ 2 ทนจะต้องเสวย เวนจากบรุษ ฯ

อีกประการหนึ่ง มาตุคามมีครรพ อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามขณ 3
 ทนจะต้องเสวย เวนจากบรุษ ฯ

¹พ.ท.ชา.ก.นาลชาคก. 28/296/93

²พ.ท.ชา.จ.ลจก.นาลชาคก. 27/1611/307

อีกประการหนึ่ง มาตุคามคลอดบุตร อันเป็นความทุกข์แฉกหนึ่งของมาตุคามข้อ
ที่ 4 ทนจะตองเสวย เวนจากบรุษ ๗

อีกประการหนึ่ง มาตุคามเขวถึงความเป็นหญิงบัวเรของบรุษ อันเป็นความทุกข์
แฉกหนึ่งของมาตุคามข้อ 5 ทนจะตองเสวย เวนจากบรุษ กุกรักกันทั้งหลาย
ความทุกข์แฉกหนึ่งของมาตุคามที่ทนจะตองเสวย เวนจากบรุษ 5 อย่างนั้นแล ๑

ในอธยายัย 8 ซึ่งเป็นชัทธิธรรมที่กล่าวถึงอธยายัยประจำตัวบุคคล 8 จำพวก
ก็กล่าวถึงอธยายัยประจำตัวของสตรีคือ ความกลุ้มใจไม่เข้าใจ² เพศหญิงจึงเป็น
เพศที่ทุกข์มากกว่าเพศชายอยู่โดยธรรมชาติ

ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ไปประทานพระโอวาทแก่ภคินีแห่งแคว้นโกศลบุตรหญิงได้รับ
ความทุกข์โหม่นส่ำ เนื่องจากการที่พระนางมัลลิกา พระอัครมเหสีของพระองค์ประสูติเจ้าฟ้า
ออกมาเป็นพระธิดาวา

อิตถิปิถี เอกจุจยา เสยยา โปสนนาธิป

เมธาวิณี สีสวตี สุตสูทเววาปติพพา

กฎมหาราช ยังมิสตรีเป็นจำนวนมากที่เป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีเกียรติคุณยิ่งกว่าบรุษ เธอ
เป็นผู้เต็มไปด้วยความเฉลียวฉลาดฉลาดประเสริฐ เป็นผู้เต็มไปด้วยความคุณธรรมอัน
ประเสริฐ ปฏิบัติกิจการโอวาทอย่างอ่อนน้อม และเป็นพรหมจารี³

¹สัง.สพ.อาเวณิกสูตร. 18/462/274

³Rev. Jinarankara, "บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสตรี", พุทธจักร
ปีที่ 6 เล่ม 6 มิถุนายน 2495, หน้า 19-23.

² พ.อ. ทวีช เปล่งวิทยา, ตยธรรม, [ม.ป.ท.] 2515, หน้า 613.

และยังไต่ตรัสอีกว่า

ยัสส เอตา ธนา อุตฺติ อิตฺติยา ปุริสฺสสฺวา
 นิธิ สฺนฺหิตฺโต โทติ อิตฺติยา ปุริสฺสสฺวา

ในเรื่องของกฎรสร้างสมุทฺตงามความดี และในการอบรมผู้ฝึกฝนคุณลักษณะอัน
 ประเสริฐนั้น ทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีทางที่จะเป็นไปไต่ตักเทียมกัน"¹

เมื่อกล่าวถึงหญิงและชายในฐานะบิณฑามารคาของบุตรแล้ว พุทธปรัชญาก็ยกย่อง
 วาหญิงในฐานะมารคามีความยากลำบากมากกว่า "สตรีนี้ยังบุตรให้เกิด ชั่ววามารคา
 บรรณยังบุตรให้เกิดชวามีคา บรรคามารคามิกา เหลลานั้น มารคาเท่านั้น เป็นผู้ทำกิจที่
 ไดยาก"²

ในฎีกาทุกนิบาต อังคตตรนิกาย ท่านกล่าวว่า "บรรคามารคามิกา มารคา
 เท่านั้นที่มีอุปการะมากกว่า เหตุนี้ พระอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวจะยอมบาชางชวา
 สำหรับมารคานั้นเท่านั้น เพราะมารคานั้น เป็นผู้อุ้มบุตรจะพึงทำตอบแทน โดยความเป็น
 ประชาน"³

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ของหญิงและชายใน 3 ประเด็นที่ผ่านมา ผู้วิจัย
 สรุปความสำคัญได้ว่า โดยธรรมชาติแล้วหญิงส่วนมากมีสภาพคอบกกว่าชาย ในคานก่าดังกาย
 ทำให้หญิงไม่สามารถปฏิบัติธรรมมา เพญ เพียรไต่เทากับชายในบางกรณี เช่น การประพฤติ
 ตนเป็นวนาคาริกและการที่หญิงต้องตกอยู่ในสภาพ เป็นผู้ถูกคุ้มครองของชายไปโดยปริยาย
 แต่ในคานก่าดังกใจแล้ว ต้องนับว่าหญิงมีภาวะความอดทนไต่เห็นอกกว่าชาย เพราะหญิง
 มีธรรมชาติเป็นทุกข์ทต้องอดทนมากกว่าชาย มีสภาพทางจิตที่หวั่นไหวไต่กาย และถูกรวม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-23.

² มังคลคถที่ปนี, เลม 2, แปล, (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 196.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.

จำไว้ความอารมณ์แปรปรวนมากกว่า หญิงจึงมีอุปสรรคมากกว่าชายในการถือเพศบรรพชิต และแม้หญิงจะสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นอันเป็นอคมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้เท่าเทียมกับชาย แต่หญิงก็ไม่อาจจะเป็นผู้ค้นพบทางแห่งความหลุดพ้นได้ด้วยตนเอง คือการตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า

อย่างไรก็ตามในระดับปฐมแล้วหญิงและชายมีโอกาสที่จะเป็นคนที่หรือคนชั่วได้เหมือนกัน ทางแห่งสัจจและทุกถิเปิดให้แกหญิงและชายเท่าเทียมกัน เพราะมนุษย์จะได้ชื่อว่าดีหรือชั่วอยู่ที่พฤติกรรมทางกาย วาจาและใจของมนุษย์เอง หากใครขึ้นอยู่กับสภาวะของเพศหญิงหรือเพศชายแต่อย่างใดไม่

4.7.2 มนุษย์แบ่งประเภทตามปัญญา

พุทธปรัชญาจำแนกคนเป็นประเภทต่าง ๆ ตามกำลังสติปัญญา เพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนอบรมธรรมให้แก่บุคคลในระดับต่าง ๆ ในโพธิราชกุมารสูตร แสดงไว้ว่าหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสแล้ว ทรงวิทกวาธรรมที่ทรงตรัสรู้ในลักษณะรูตามไถยาก จนเกิดความทศพระทัยที่จะแสดงธรรมแก่คนทั่วไป แต่เมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกทั้งหลาย ทรงพบว่าต่างมีกิเลสมากน้อยต่างกัน บางพวกจะฟังสอนให้รู้ได้โดยง่าย บางพวกจะสอนให้รู้ได้ไถยาก และบางพวกไม่อาจสอนได้เลย จึงตกลงพระทัยว่า ธรรมของพระองค์จะเหมาะสมแก่บุคคลบางประเภทแตกต่างกันไป จึงทรงมีมานะพยายามเผยแผ่ธรรมที่ทรงตรัสรู้เพื่อประโยชน์แก่คนทั่วไปในกาลต่อมา

กฐนราชกุมาร ครั้นอาคมาพทราบายว่าท้าวสามัคคีพรหมอาราธนา และอาศัยความภรรณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงตรวจดูโลกด้วยพระจักษุ เมื่ออาคมาพทราบายดูโลกด้วยพระจักษุ ก็ไถเห็นหมสคว ซึ่งมีเลสจจรลในจักษุน้อยก็มี มีเลสจจรลในจักษุมากก็มี มีอนุทรยแก่กลากมี มีอนุทรยอชนกมี มีอาการกมมี มีอาการเลวกมี จะฟังสอนให้รู้ไถง่ายก็มี จะฟังสอนให้รู้ไถยากก็มี บางพวกมีปถิเห็นโทษในปรโลก โดยเป็นนัยอัยกมี

เปรียบเหมือนในกอบัวขาว ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว, กอกอบัวขาว, กอกอบัวหลวงหรือกอกอบัวขาว ซึ่งเกิดในน้ำเจริญในน้ำ บางเหล่ายังไม่พองน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหลอเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งชันพองน้ำ น้ำไม้ตกคนใด

คุณราชกุมาร เมื่ออาตมาพาตรวจโลกด้วยพระจักษุณนั้น ได้เห็นหมสั่วซึ่งมีกิลเลศจรัลในจักษุณยังมี มีกิลเลศจรัลในจักษุณมากก็มี มีกฐนุทริย แกกกลากมี มีอินทริยอุณกมี มีอาการกมี มีอาการเลวก็มี จะฟังสอนในหู ไถงายกมี จะฟังสอนในหู ไถงายกมี บางพวกมีปกติเห็นโทษในโลกโดยเป็นภัยอุณกมี คุณราชกุมาร ครังนั้น อาตมาพาโลกดาวบริวารสัหมัคพรหมคเวศกาถา

คุณพรหม เราเปิดประตูมคณิพพานแล้ว เพื่อสั่วทงหลายผู้มีโสต จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราสำคัญว่าจะลำบาก จึงไม่กล่าวธรรมอันคลองแคลว ประณีตในมนษยทงหลาย ฯ

ในบุคคลวรรคที่ 4 พระพุทธเจ้าทรงสรุปประเภทของบุคคลกึ่งกลางข้างต้นนี้ เป็น 4 ประเภท ดังนี้

- คุณวิภังค์ทั้งหลาย บุคคล 4 จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก 4 จำพวก เป็นไฉน คือ
- อุคฆฏิกัญญู บุคการุธรรมแก่พอทานยกหัวชอนแสดง 1
- วิปจิตัญญู บุคการุธรรมค่อเมือทานอธิบายความแห่งหัวชอน 1
- เนยยะ เพอแนะนำไค 1
- ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอยางยั้ง 1.... 2

ในบุคคล 4 ประเภทนี้ ปทปรมะ หมายถึงผู้มีปัญญา สอนในหูไคแต่เพียงกับท คือพยัญชนะหรือถ้อยคำ แต่ไม่สามารถเข้าใจอรรถหรือความหมายไค

1 ม.ม.โพธิราชกุมารสูตร. 13/511/379

2 อัง.จตุกก.บุคคลวรรค. 21/133/160

นอกจากจะอาศัยคอกบัว เป็นอุปมาในการแบ่งประเภทของมนุษย์ตามสติปัญญา แล้ว ในคิลานสูตรปรากฏว่าพระพุทธองค์ได้ทรงแบ่งประเภทมนุษย์โดย เกณฑ์เดียวกันนี้ แต่อาศัยคนไข เป็นอุปมาดังนี้

กุกรรณิกทั้งหลาย คนไข 3 จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก 3 จำพวกเป็นฉน
กุกคนไข บางคนในโลกนี้ ไคโทษนะที่สหายหรือไมไค่กตาม ไคเกสัที่สหายหรือไม
ไค่กตาม ไคอุปัฏฐากที่สมควรหรือไมไค่กตาม ยอมไมหายจากอาพาธนั้นไคเลย

คนไขบางคนในโลกนี้ ไคโทษนะที่สหายหรือไมไค่กตาม ไคเกสัที่สหายหรือไมไค่
กตาม ไคอุปัฏฐากที่สมควรหรือไมไค่กตาม ยอมหายจากอาพาธนั้นไค

คนไขบางคนในโลกนี้ ไคโทษนะที่สหายจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไมไคยอมไมหาย
ไคเกสัที่สหายจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไมไคยอมไมหาย ไคอุปัฏฐากที่สมควรจึง
หายจากอาพาธนั้น เมื่อไมไคยอมไมหาย.....

กุกรรณิกทั้งหลาย ฉัมนั้นเหมื่อนกัน บุคคฉัซึ่งเปรียบควยคนไข 3 จำพวกนี้ มี
ปรากฏอยู่ในโลก บุคคฉัเปรียบควยคนไข 3 จำพวกนั้นเป็นฉน คือบุคคฉับางคนใน
โลกนี้ ไคเห็นพระตถาคคหรือไมไคเห็นกตาม ไคฟังธรรมวินัยทพระตถาคคประกาศ
แล้วหรือไมไคฟังกตาม ยอมไมหยงลงสู่ความเห็นชอบในกศฉัธรรม คือ จตุรมารค
ไคเลย

บุคคฉับางคนในโลกนี้ ไคเห็นพระตถาคคหรือไมไคเห็นกตาม ไคฟังธรรมวินัยที่
พระตถาคคประกาศแล้วหรือไมไคฟังกตาม ยอมหยงลงสู่ความเห็นชอบในกศฉัธรรม
คือ จตุรมารค

บุคคฉับางคนในโลกนี้ ไคเห็นพระตถาคค จึงหยงลงสู่ความเห็นชอบในกศฉัธรรม
คือ จตุรมารค เมื่อไมไคเห็นยอบไมหยงลงสู่ความเห็นชอบ ไคฟังธรรมวินัยที่พระ
ตถาคคประกาศแล้ว จึงหยงลงสู่ความเห็นชอบในกศฉัธรรม คือ จตุรมารค เมื่อไม
ไคฟังยอมไมหยงลงสู่ความเห็นชอบ.....¹

เนื่องจากบุคคฉัมีประเภทต่าง ๆ เช่นนี้ พระพุทธองค์จึงทรงคคสันพระทัย
ประกาศธรรมคังที่ตรัสไว้ในคิลานสูตรคคมาวา

คุณลักษณะทั้งหลาย บรรดาบุคคลทั้ง 3 จำพวกนั้น เพราะอาศัยบุคคลที่ใดเห็นพระ
ตฤคต จึงหยั่งลงสู่ความเห็นชอบในกศธรรม คือจตุรมารค เมื่อไม่ใคร่เห็นยอมไม่
หยั่งลงสู่ความเห็นชอบ โคฬังกรรมวินัยที่พระตฤคตประกาศแล้ว จึงหยั่งลงสู่ความ
เห็นชอบในกศธรรมคือจตุรมารค เมื่อไม่ใคร่ฟังยอมไม่หยั่งลง นั่นแลเราจึงอนุญาต
การแสดงธรรมไว้ คุณลักษณะทั้งหลาย และอีกเพราะอาศัยบุคคลนั้น จึงควรแสดงธรรม
แม่แบบบุคคลอื่น ๆ¹

4.7.3 มนุษย์แบ่งประเภทตามจิต

ความแตกต่างของมนุษย์อีกประเภทหนึ่งตามทรรศนะพุทธปรัชญา
เป็นความแตกต่างทางค่านิยมนิสัยใจคอ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การสร้างสมอบรมมาของแต่ละคน
เรียกว่าจิตหรือจิตวิทยา หมายถึงธรรมชาติของจิตที่เป็นพื้นฐานของการแสดงออกทาง
พฤติกรรม หรือจะเรียกว่าเป็นแบบหรือประเภทใหญ่ ๆ แห่งพฤติกรรมของคน² แบ่ง
ออกเป็น 6 ประเภทใหญ่ คือ

(1) ราคะจิต ผู้มีราคะเป็นความประพฤติปกติ คือมีความ
ยินดี ความสนใจในความสวยงามงาม เป็นเหตุให้หมกมุ่นมัวเมาอยู่ในรูป เสียง กลิ่น
รส โฉมรูปทิวทัศน์ที่เห็นวสวยงามและเกิดขึ้นในสิ่งตรงข้าม

(2) โทสะจิต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ คือเป็นผู้มัก
โกรธแค้นขี้เคืองอยู่เสมอ เป็นคนไม่มีสุข เพราะมีอาการมุ่นมัว โกรธขยา ใจร้อน
หงุดหงิด

¹ อัง.ติก.คิลานสูตร. 20/461/138

² พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรมการศาสนา, พ.ศ. 2520),
หน้า 156-157.

(3) โมหจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติกตคือหลง
งมงาย เหวงห้าม เจื่องงง ไม่สู้มีสติปัญญาจรูชัว

(4) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติกตคือประพฤติไป
ตามศรัทธา คือ ความเชื่อ่งาย มีจิตซาบซึ้ง ซนบาน น้อมใจให้เลื่อมใสได้โดยง่าย

(5) พหุจริตหรือญาณจริต ผู้มีความรูเป็นความประพฤติกต
คือประพฤติหนักไปในทางไซ่ความคิดพิจารณา ไตรตรอง

(6) วิกถจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติกต คือประพฤติหนัก
ไปในทางนึกคิดจับจุด ฟุ้งซ่านงาย "เนื่องจวจรिया 6 นั้น บุคคลมี 6 เหมือนกัน คือ
คนราคะจริต คนโทสจริต คนโมหจริต คนสัทธาจริต คนพหุจริต คนวิกถจริต..."¹

อย่างไรก็ตามการที่กล่าววว่า บุคคลมี 6 ตามจริต 6 นี้ มีไ้หมายความว่า
คนแต่ละประเภทมีจริตเดียว ตามความเป็นจริง คนอาจมีไ้หลายจริต² แต่การแบ่ง
บุคคลเป็นประเภทตามจริตดังกล่าวนี้ ทานหมายเอาจริตหรือความประพฤติซึ่งหนักไปทาง
ใดทางหนึ่ง อันเป็นปกติประจำอยู่ในสันคานชนมากลาว หรือแบ่งตามจริตที่เป็นหัวหน้า
แรงกวจริตอื่น ๆ นั้นเอง จึงเป็นการแบ่งบุคคลตามพนเพชองจิตหรือแบ่งตามอุปนิสัย
โดยเพ่งเล็งที่ เหตุแห่งพฤติกรรมที่แสดงออก ซึ่งต่างจากการแบ่งประเภทบุคคลตาม
ศีลธรรมที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป ที่เพ่งเล็งด้วยผลของพฤติกรรมที่แสดงออกมามากกว

¹วิสุทธิมรรค 1/2/41

²จริตพื้นฐาน 6 ประเภทนี้อาจเกิดระคนกันหรือรวมกันในตัวคนเดียวกันได้
และโดยระคนกันไประคนกันมาเช่นนี้อาจแบ่งจริตออกไ้ได้ถึง 36 หรือมากกว่านั้น"
เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

ผู้เป็นศรีทรรหิทรทรงแนะให้พิจารณาสິงต่าง ๆ ควบเหตุควบผล มีสติความยังคิด
ให้เห็นความเป็นเหตุเป็นผลของพระธรรมคำสั่งสอน ธรรมเนียมที่เมาะสมคือ พุทธานุสสติ
ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติและ เทวคานุสสติ¹

ผู้เป็นพุทธิวิธหรือญาณุจิธ ทรงแนะให้พิจารณาพระธรรมคำสั่งสอนตามความ
เป็นจริง พิจารณาใหญ่ความหมายและปฏิบัติตามเพื่อรูเห็นตามความเป็นจริง เช่น พิจารณา
หลักไตรลักษณ์ ธรรมเนียมที่เมาะสมคือ มรณานุสสติ อุปสมานุสสติ จุกุชาตุวัญฐานและ
อาหาเรปฏิกูลสัญญา²

¹พุทธานุสสติ - น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาพระพุทธรูป, เรื่องเดียวกัน,
หน้า 213.

ธัมมานุสสติ - น้อมจิตระลึกและพิจารณาพระธรรมคุณ, หน้า 213.

สังฆานุสสติ - น้อมจิตระลึกและพิจารณาพระสังฆคุณ, หน้า 213.

สีลานุสสติ - น้อมจิตรำลึกพิจารณาที่ลของคนที่ไคประพฤติ, หน้า 213.

จาคานุสสติ - น้อมจิตรำลึกถึงทานที่ตนไคบริจาคแล้ว, หน้า 213.

เทวคานุสสติ - น้อมจิตระลึกถึงเทวคทั้งหลายและพิจารณาคุณธรรมที่ทำให้
เป็นเทวคานั้น ๆ ตามที่มีอยู่ในตน, หน้า 213.

²มรณานุสสติ - ระลึถึงความตายที่จะตองมาถึงเป็นธรรมดา, พิจารณาที่จะ
ไคเกิดความไคระบาท, เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

อุปสมานุสสติ - ระลึถึงและพิจารณาคุณของพระนัพพาน, หน้า 214.

จุกุชาตุวัญฐาน - กำหนดพิจารณาธาตุ 4 เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา,
หน้า 238.

อาหาเรปฏิกูลสัญญา - กำหนดพิจารณาความเป็นปฏิกลในอาหาร ในการ
เจริญภาวนา, หน้า 238.

ผู้เป็นวิทกจริต ทรงแนะนำให้พิจารณาความฟุ้งซานความเลือนลอยของสติ
พยายามควบคุมสติให้มั่นคง ไม่วุ่นวายใจ ห่วงใย กระทบฐานที่ เหมาะจะต้องเป็นกรรมฐาน
ที่สะกดอารมณ์ กำหนดจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียว เช่น อาตมปธานสติหรือเพ็งกลืน เป็นต้น

มนุษย์แบ่งประเภทตามคุณธรรม

มนุษย์ยังอาจแบ่งประเภทตามความประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ อีก
ปรีายหนึ่ง คือแบ่งตามคุณธรรมโดยพิจารณาจากผลของพฤติกรรมที่แสดงออก 5 จำพวก
คือ¹

(1) มนุษย์เทโว มนุษย์เทวคา ไคแกมมนุษย์ผู้มีศีล 5 มีกรรมดี 10 มีบุญ
เป็นนิตย์ และไคพยายามบำเพ็ญกุศลเพิ่มพูนบารมีอยู่เรื่อย ๆ ทำคนให้เป็นเทพโดย
สมมติและเป็นเทพโดยอุปติจนถึงประพฤติกินให้เป็นฌริสทธิ ซึ่งเรียกวาวิสุทธิเทพ มี
ความประพฤติดี ประพฤติชอบ คือให้ทาน ฟังธรรม เรียนธรรมและปฏิบัติธรรม มีหิริ
ความละอายบาป มีโอตคตปะ สะดงกลัวต่อบาป

(2) มนุษย์สุโต มนุษย์แท้ ๆ คือเป็นคนเต็มคน ไคแกมบุคคลเกิดมาเป็นคน
แล้ว ไคตั้งตนไว้ในมนุษยธรรม คือ ธรรมประจำมนุษย์ ธรรมที่ำคนให้เป็นคน คือ ศีล 5

(3) มนุษย์จักรณาโน มนุษย์จักรณาโน หรือคนจักรณาโนหมายความว่า คนที่มี
ความประพฤติเหมือนอย่างสัตว์จักรณาโน เป็นผู้ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เป็นมนุษย์ผู้ไร้ศีลธรรม
ไม่มีหิริโอตคตปะ

¹ พระอุดมวิธานญาณเถร, "เรื่องปรียติและปฏิบัติ", รวบรวมใน ธรรมปาฐกถา,
ทางหนังสือพิมพ์, 2503, หน้า 54-55.

(4) มนัสเปโต มนุษย์แปรศ หมายถึงคนที่มีความอยาก ความหิวอยู่เสมอ ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ เป็นมนุษย์มากไปด้วยความโลภ มีความอยากไม่รู้จักจบสิ้น ท่านเปรียบไว้เหมือนแปรศที่ปากเล็กแต่ท้องโต ไส้ยาวโคนำเท่าไรก็ไม่พอ ทองหิวกระหายอยู่เสมอ

(5) มนัสเนรยโก หรือ มนุษย์สัควนรก ไคแก่คนที่ต้องเดือดร้อนต่าง ๆ อยู่ไม่เป็นสุข แม้จะมีเงินทองมากมายเท่าไรก็ตามก็ไม่เป็นสุข ต้องเดือดร้อนวนวาย อยู่เสมอตลอดจนถึงคนตกยากลำบาก ท่านเปรียบไว้เหมือนสัควนรก เพราะสัควนรกต้องถูกทรมานด้วยอาการต่าง ๆ อยู่ไม่เป็นสุข

โดยนัยจึงมีผู้วิเคราะห์หาภูมิพทาง ๆ ที่กล่าวถึงในพุทธปรัชญานั้นเป็นสถานะของจิตมนุษย์ที่มีศีลธรรมระดับต่าง ๆ มนุษย์ที่เป็นมนุษย์โดยชาติกำเนิด อาจแยกประเภทออกเป็นสัควนุษย์หลายประเภท ทั้งที่อยู่ในภูมิพสูงกว่าหรือต่ำกว่าภูมิพของมนุษย์เอง หรืออาจเป็นมนุษย์แท้จริง หรือเป็นคนเทียมคนใด ทั้งขณะอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์เอง

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย